

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

**Ke křesťanskému proudu v českém
literárním undergroundu:
Tvorba Ivana Martina Jirouse**

Anna Sobotová

Katedra teologie a filosofie
Vedoucí práce: PhDr. Zuzana Svobodová, Ph.D.
Studijní program: Sociální práce
Studijní obor: Pastorační a sociální práce

Praha 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Ke křesťanskému proudu v českém literárním undergroundu: Tvorba Ivana Martina Jirouse napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 31. května 2013

Anna Sobotová

Bibliografická citace

Ke křesťanskému proudu v českém literárním undergroundu [rukopis]: Tvorba Ivana Martina Jirouse: bakalářská práce / Anna Sobotová; vedoucí práce: PhDr. Zuzana Svobodová, Ph.D. -- Praha, 2013. -- 57 s.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá představením křesťanského proudu v českém literárním undergroundu se zaměřením na osobu a dílo Ivana Martina Jirouse. Text práce je rozvržen do pěti částí. První kapitola přibližuje politickou a společenskou situaci v Československu v letech 1948–1989. Druhá část definuje pojmy podzemí a underground a stručně představuje vybrané autory řazené do křesťanského proudu českého literárního undergroundu. Třetí část se soustředí na osobnost Ivana Martina Jirouse, jeho život a jeho pojetí víry. Čtvrtá a pátá kapitola se zaměřují na analýzu básnické a prozaické tvorby Ivana Martina Jirouse. Bakalářská práce se tedy snaží na základě analýzy vybraných děl Ivana Martina Jirouse přiblížit český underground 70. a 80. let 20. století, a to především jeho křesťanský proud v literární tvorbě.

Klíčová slova

Ivan Martin Jirous, underground, křesťansky orientovaná literatura, víra, komunismus

Summary

The thesis deals with the introduction of the Christian stream in the Czech literary underground, focusing on the personality and work of Ivan Martin Jirous. The paper is divided into five chapters. The first chapter describes the political and social situation in Czechoslovakia between 1948 and 1989. The second chapter defines the concepts of the underground and briefly introduces the authors classified in the Christian stream of the Czech literary underground. The third part aims at the personality of Ivan Martin Jirous, his life and his conception of faith. The fourth and fifth chapters focus on the analysis of literary works of Ivan Martin Jirous. Therefore, based on the analysis of selected works of Ivan Martin Jirous, this thesis attempts to present the Czech underground of the 70s and 80s of the 20th century, especially its Christian stream in literary works.

Keywords

Ivan Martin Jirous, Underground, Christian-oriented literature, Faith, Communism

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí práce PhDr. Zuzaně Svobodové, Ph.D. za velice vstřícný přístup i za cenné podněty a připomínky.

Obsah

Úvod.....	7
1. Historický kontext.....	10
1.1. Politická a společenská situace v letech 1948–1989.....	10
1.2. Česká literatura v letech 1948–1989	14
2. Underground	18
2.1. Podzemí a underground	18
2.2. Autoři českého křesťanského literárního undergroundu.....	22
3. Ivan Martin Jirous jako osobnost.....	26
3.1. Život Ivana Martina Jirouse	26
3.2. Ivan Martin Jirous a jeho víra	29
4. Básnická tvorba Ivana Martina Jirouse.....	32
4.1. Tematika Jirousovy poezie.....	34
4.2. Křesťanské motivy v Jirousově poezii.....	38
5. Prozaická tvorba Ivana Martina Jirouse.....	44
5.1. Zpráva o třetím českém hudebním obrození.....	44
5.2. O české undergroundové literatuře 70. a 80. let	47
Závěr	50
Seznam literatury	53

Úvod

K napsání této bakalářské práce mě přivedl můj dlouhodobý zájem o český literární underground. V práci bych se ráda věnovala představení jeho křesťansky orientovaného proudu se zaměřením na jeho „zakladatele“ Ivana Martina Jirouse. Underground jako společenské a kulturní hnutí (Ivan Martin Jirous charakterizuje underground jako životní a duchovní postoj)¹ byl v období socialismu většinovou společností i komunitou křesťanů vnímán velice kontroverzně a zdá se mi, že je tomu tak i dnes.² Jak však dokládá již samotná postava Ivana Martina Jirouse či osobnost kněze a undergroundového hudebníka Svatopluka Karáska, není na místě underground a křesťanskou víru jednoduše oddělovat. Rozhodla jsem se proto blíže prozkoumat jejich vztah, konkrétně na příkladu undergroundové literatury. Zaměřím se na autory, kteří jsou s českým undergroundem spjati a kteří se otevřeně hlásili ke křesťanské víře a tuto víru promítali i do své tvorby. Představím křesťanský proud českého literárního undergroundu v širších souvislostech a budu se snažit ukázat, že

¹ JIROUS, Martin. Zpráva o třetím českém hudebním obrození. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorův zápisník*. 1. vyd. Praha: Torst, 1997, s. 179.

² Jedním z literárních vědců, kteří se k undergroundu vyjádřili již v období komunismu, byl Václav Černý. Undergroundu (nutno říci, že Černý nerozlišuje mezi americkým a českým undergroundovým hnutím) přisuzoval ryze konzumní vztah ke kultuře i ke světu vůbec, v roce 1980 napsal: „Vidím jej dnes téměř dokonale realizován v praxi (i ideologii!) světového undergroundu, a poněvadž používám amerického názvu, radím jej jít studovat především do USA a na Západ, kde je nejvýraznější, ačkoliv je léta fenoménem světovým a přelil se dávno i k nám, třebaže ve formách rozplizlejších; konzumnost naší společnosti je totiž zároveň pozdnější a méně pokročilá. A do undergroundu zahrnuji i velmi širokou oblast společenských jevů průvodních a přilehlých, hnutí hippies, beatnictví, ale zrovna tak podvratnický anarchismus tzv. nové levice mnoha odstínů včetně jejich ideologů, ba „filozofů“, ať už ovládají studentské campusy nebo dokonce pontifikují z univerzitních kateder. Hnutí nekonečně mnohotvárné a členité, nesourodé, rozříštěné, s averzí k myšlení; spoléhá de facto na anarchickou spontaneitu mas a čeká na jejich výbuch, jež by podnítila konzumní přebytková nuda, stejně jako jeho vlastní kulturní a společenské protestatérství je pouze očistným sebezhnusením parazita. Ověřil jsem si to na subkultuře vytvářené undergroundem, na jeho umění: nejzřetelnější konstantou jeho uměleckých koncepcí i konkrétních výkonů je obscénní mystika sexu a kult smyslného blaha. Ne, underground ani „nová levice“ nejsou pro společnost naší kultury smrtelným nebezpečím; ale nepochybně jsou mementem.“ In ČERNÝ, Václav. *O povaze naší kultury*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 1991, s. 61–62.

ačkoliv underground jako takový nebyl většinou křesťanů (kteří byli v 70. a 80. letech režimem také zahrnuti do „podzemí“) příliš pochopen a tolerován, měla víra v tomto hnutí, alespoň tedy v jeho podstatné části, veliký prostor a význam.

Práce sestává ze dvou hlavních částí. V první části se zabývám společenským a politickým kontextem undergroundu a vymezením samotného pojmu underground. Druhá část je věnována životu a dílu Ivana Martina Jirouse. V první části stručně nastíním politickou a společenskou situaci v Československu po roce 1948 a s ní související vývoj v oblasti české literatury, především její rozdělení na literaturu oficiální a neoficiální, „podzemní“. Tyto informace umožní lépe pochopit, jaké místo zaujímal underground ve společnosti 70. a 80. let. V následující kapitole se soustředím na terminologii a představím pojmy podzemí, underground a český literární underground – ve vymezení těchto pojmů totiž nepanuje mezi českými literárními vědci shoda, a proto bude nutné vysvětlit, s jakým pojetím pracuji. Vycházím především z prací Martina Machovce a Martina C. Putny, kteří se ve svých studiích na underground zaměřují dlouhodobě.

Bakalářská práce mi již kvůli svému rozsahu neumožňuje věnovat se všem autorům, kteří jsou do křesťanského proudu³ v českém literárním undergroundu řazeni. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla zaměřit na básníka a „hlavního ideologa a organizátora českého undergroundu“⁴ Ivana Martina Jirouse. Přiblížím jeho život a básnické i prozaické dílo, které spolu v Jirousově případě velice úzce souvisí, a budu přitom klást důraz na jeho

³ Ve své práci nevyházím z žádné konkrétní definice křesťansky orientované literatury, do křesťanského proudu řadím autory z prostředí undergroundu, kteří ve své literární tvorbě reflektovali svou víru.

⁴ MACHOVEC, Martin. Ivan Martin Jirous. In *Slovník české literatury po roce 1945*. [online]. [cit. 2013-02-25]. Dostupné z WWW: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1038&hl=JIROUS+>>

křesťanské aspekty. Na základě analýzy Jirousových textů se pokusím přiblížit jeho osobnost i jeho vidění světa a zároveň dokázat svá tvrzení z první poloviny práce. Pro detailnější rozbor jsem si vybrala jeho básnické sbírky ze 70. a 80. let 20. století „Magorova krabička“, „Magorovy mystické růže“ a „Magorovy labutí písně“ a texty „Zpráva o třetím českém hudebním obrození“ a „O české undergroundové literatuře 70. a 80. let“. V rámci analýzy textu budu vycházet především z vlastní četby daných děl, a to zejména z důvodu omezeného výběru zdrojů, které by se věnovaly Jirousově tvorbě (většinu dostupných zdrojů představují mediální ohlasy jeho děl, tedy kritiky a recenze jednotlivých básnických sbírek publikované v různých časopisech a novinách, a heslovité životopisné záznamy v přehledech české literatury). Pro větší přehlednost textu jsem se rozhodla citace z Jirousových děl v kapitolách věnovaných analýze poezie a prózy zvýraznit kurzívou, názvy citovaných textů a citace odborné literatury budu v celém textu práce značit uvozovkami.

1. Historický kontext

Ačkoliv se undergroundové hnutí formuje až na konci 60. let (časovému vymezení undergroundu se věnuji podrobněji v kapitole Podzemí a underground), je pro jeho další pochopení velice důležité alespoň stručně nastínit dění v Československu po roce 1948 s důrazem na momenty a události podstatné pro téma této práce. Autoři, na které se ve své práci zaměřuji, se narodili těsně před anebo po komunistickém převratu v roce 1948 a komunistický režim tudíž ovlivňoval jejich život a život jejich rodin již od svých počátků.

1.1. Politická a společenská situace v letech 1948–1989

Rok 1948 znamenal pro Československo faktický nástup monopolu Komunistické strany Československa (dále jen KSČ) a představoval zásadní proměnu ve všech sférách života jeho obyvatel – od prvních dnů docházelo k perzekuci „nepřátel“ nového režimu (skutečných i domnělých). „Největší nepřátelé státu“ byli likvidováni v politických procesech podle sovětského vzoru, jednalo se o vojenské účastníky odboje, funkcionáře opozičních stran i církevní hodnostáře (katolická církev v té době představovala jednu z nejaktivnějších složek odporu vůči komunistickému režimu). Tyto procesy, opět po sovětském vzoru, nakonec vedly i k čistkám v rámci samotné KSČ. V Československu bylo procesy celkově postiženo více než 200 000 lidí. K částečnému uvolnění došlo po roce 1953 po smrti Stalina, ani tehdy ovšem neustaly represe.⁵

⁵ VESELÝ, Zdeněk. *České politické dějiny (od konce 18. do počátku 21. století)*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, 2005, s. 233.

V roce 1960 byla přijata nová ústava, která stvrdila vedoucí úlohu KSČ ve společnosti a která veškerou kulturu, výchovu a vzdělávání podřídila jediné přípustné ideologii, ideologii KSČ – marxismu-leninismu. O tři roky později upadla ekonomika oproti pozitivním očekáváním do deprese a KSČ musela v roce 1965 přistoupit k zásadním ekonomickým reformám. To naznačovalo i možnost jisté liberalizace systému. Připuštění nezbytnosti reform v oblasti ekonomiky vedlo nutně i k úvahám o reformě v oblasti politické. V tomto ohledu se ovšem režim stále držel konzervativní linie, ačkoliv se proti vedení KSČ začal stále otevřeněji stavět i kritický proud jejích členů. V roce 1967 byla politika KSČ otevřeně kritizována vlastními členy strany na IV. sjezdu československých spisovatelů.⁶

Počátkem roku 1968 zvolil Ústřední výbor KSČ do čela strany (namísto Antonína Novotného) Alexandra Dubčeka a tato změna se stala symbolem demokratizačních snah jak v rámci KSČ, tak v československé společnosti vůbec; dobově se hovořilo o „obrodném procesu“. V dubnu 1968 byl přijat Akční plán KSČ, jenž nastiňoval změny ve společnosti a především ve vedení československého státu. Vývoj v Československu vzbudil obrovský zájem i v zahraničí, jeho příznivci začali demokratizační proces označovat jako Pražské jaro, termínem používaným dodnes. Sovětský svaz sledoval situaci ve svém satelitu se vzrůstajícím znepokojením, jež vyvrcholilo užitím vojenské síly: v noci z 20. na 21. srpna 1968 zahájila vojska Varšavské smlouvy (vojenský pakt zemí tzv. východního bloku) okupaci Československa. V říjnu byla Československu vnucena smlouva o dočasném pobytu sovětských vojsk na území Československa, která měla sovětskou vojenskou přítomnost v zemi legalizovat (vojáci zde působili až do začátku 90. let, poslední z nich opustili území republiky až v roce 1991). Postoj obyvatel k tomuto dění byl velice

⁶ VESELÝ, Zdeněk. *České politické dějiny (od konce 18. do počátku 21. století)*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, 2005, s. 240.

odmítavý, jedním z nejvíce viditelných protestů bylo demonstrativní upálení studenta Jana Palacha 19. ledna 1969.⁷

Po zahájení sovětské intervence byli postupně odstraňováni přední představitelé Pražského jara. Jejich funkcí se chopili prosovější komunisté, kteří se, pod bedlivým sovětským dohledem, jali rychle realizovat návrat ke „starým pořádkům“. Do vedení KSČ byl zvolen Gustáv Husák, pod jehož vedením začala likvidace všech pozůstatků uvolnění v průběhu Pražského jara, toto období bývá označováno jako období „normalizace“. V květnu roku 1969 vydalo vedení KSČ tzv. Realizační směrnici, v níž bylo stanoveno obnovení jednoty KSČ, založené na odmítnutí demokratizačních tendencí v nedávné době, obnovení komunistického monopolu moci v zemi, podřízení se vedení států Varšavské smlouvy (především Sovětského svazu) a obnovení centrálně a především stranicky direktivního řízení ekonomiky.⁸ V KSČ stejně jako ve všech oblastech veřejného života se odehrály rozsáhlé čistky – ze strany bylo tehdy vyloučeno skoro půl milionů jejích členů. Lidé, kteří i po roce 1969 veřejně vyjadřovali svůj nesouhlas se staronovým směřováním země, byli perzekvováni soudně.⁹

Závazným výkladem událostí posledních několika let se stalo tzv. Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ, jež dezinterpretovalo události roku 1968 a prezentovalo Pražské jaro jako pokus o kontrarevoluční převrat a intervenci vojsk Varšavské smlouvy jako bratrskou pomoc. KSČ představila další kurz směřování státu, který byl později označen jako „budování rozvinuté socialistické společnosti“ neboli reálný socialismus. Během velice krátké doby se podařilo „usměrnit“ i československou společnost

⁷ VESELÝ, Zdeněk. *České politické dějiny (od konce 18. do počátku 21. století)*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, 2005, s. 241–246.

⁸ Tamtéž, s. 247.

⁹ BALÍK, Stanislav (ed.). *Politický systém českých zemí 1848–1989*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 159.

– veřejnost, která byla ještě před rokem silně protisovětsky naladěna, hlasovala ve volbách v nadcházejících letech tak, že komunističtí kandidáti dostávali prakticky 100% všech hlasů.¹⁰

V roce 1975 došlo ke sloučení nejvyšší stranické funkce s nejvyšší funkcí státní – prezidentem republiky byl zvolen generální tajemník ÚV KSČ Gustáv Husák. Husák ve svých funkcích setrval skoro až do konce 80. let (ve funkci generálního tajemníka ÚV KSČ ho v roce 1987 nahradil Miloš Jakeš), což bylo prezentováno jako projev politické stability země. Co se týče mezinárodně politické situace, Československo se v období 70. – 80. let zcela podřídilo sovětskému kurzu, jak po stranické, tak i po politické linii. Režim odmítal jakýkoliv dialog se svými kritiky, důkazem toho byl i tvrdý postih aktérů hnutí Charta 77,¹¹ proti kterým režim rozpoutal rozsáhlou propagandistickou kampaň a represi.¹² V té době vznikl také Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) – sdružení občanů, jehož cílem bylo sledovat a zveřejňovat případy politických vězňů a dalších osob pronásledovaných z politických důvodů; velikou podporu vyjadřovala i katolická církev. Aktivity za dodržování lidských práv však u obyvatel Československa nezískaly takovou odezvu, aby měly možnost něco změnit.

¹⁰ BALÍK, Stanislav (ed.). *Politický systém českých zemí 1848–1989*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 167.

¹¹ „V neděli 6. ledna 1977 večer bylo poprvé zveřejněno Prohlášení Charty 77. Jeho signatáři kritizovali „politickou a státní moc“ za nedodržování lidských a občanských práv, k jejichž dodržování se zavázala při podpisu Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. V dokumentu signatáři vyzvali představitele domácího režimu k nápravě tohoto stavu a k zahájení konstruktivního dialogu o tomto tématu.

V první vlně byla publikována jména 242 signatářů, jejichž podpisy – spolu s několika dalšími – zabavila Státní bezpečnost v lednu 1977 (většinu při zadržení Václava Havla, Ludvíka Vaculíka a Pavla Landovského, když 6. 1. 1977 vezli do parlamentu a úřadu vlády předat originál Prohlášení Charty 77). Z úřadoven vyšetřovatelů tajné policie se do příslušného vyšetřovacího spisu nakonec dostalo celkem 268 podpisových lístků, které představují pozoruhodnou sbírku autografů.“ In BLAŽEK, Petr. *Podpisy. Prohlášení Charty 77*. [online]. [cit. 2013-03-10]. Dostupné z WWW: <<http://libpro.cts.cuni.cz/charta/index.htm>>.

¹² VESELÝ, Zdeněk. *České politické dějiny (od konce 18. do počátku 21. století)*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, 2005, s. 250.

Konec komunistického režimu v Československu byl předurčen nástupem Michaila Gorbačova, držitele Nobelovy ceny za mír, do čela Sovětského svazu ve druhé polovině 80. let. Situace v samotném Československu se však začala výrazně měnit až na samém konci dekády. Na rozdíl od okolních zemí Varšavské smlouvy se totiž zdejší režim namísto dialogu s opozicí uchýlil pouze k použití síly – násilnému rozházení demonstrací a perzekucím aktivistů. Teprve v roce 1989 začala v Československu narůstat aktivita občanské společnosti, jež se projevovala především podpisovými akcemi za propuštění disidentů, jako byla například akce Několik vět. Začátkem konce komunistického režimu bylo potlačení studentské demonstrace 17. listopadu 1989, jež byla pořádána k výročí nacistické perzekuce studentů v roce 1938. Brutální zásah policie (spolu s neověřenou zprávou o smrti jednoho ze studentů) rozpoutal proces, který znamenal konec komunistického režimu a pro nějž se vžilo označení „sametová revoluce“. Československo se vydalo na cestu k obnovení demokracie.

Společenský systém, který vznikl v Československu po převratu v únoru 1948, zásadním způsobem narušil demokracii a postihl základní občanská práva. Odlišné názory považoval za nepřátelské a násilím je umlčoval, to se samozřejmě týkalo i oblasti kultury.

1.2. Česká literatura v letech 1948–1989

Léta po únoru 1948 se stala jedním z nejtragičtějších období v dějinách české literatury. Komunistický režim zrušil velkou část literárních časopisů, potlačoval informace o kulturním dění v zahraničí a především zakazoval a ničil „nepohodlnou“ domácí literaturu (celkový počet knih zničených v letech

1948–1958 se odhaduje na 27 milionů).¹³ Mnoho autorů nemohlo publikovat, v důsledku čehož velká část z nich emigrovala, velké množství (především křesťansky orientovaných) spisovatelů se dostalo až před soud, kde jim byly vyměřeny mnohaleté tresty odnětí svobody – nikdo z nich nebyl souzen za literární tvorbu, obvinění většinou zahrnovala špionáž anebo spiknutí s cílem státního převratu.¹⁴ Mezi takto postiženými autory byli například Jan Zahradníček, Zdeněk Rotrekl, Bedřich Fučík či Václav Renč.

V této době se česká literatura rozštěpila na literaturu oficiální, tedy režimem povolenou a podporovanou, a literaturu neoficiální, jež byla vykázána z domácích nakladatelství a knihoven a zahrnuta do „podzemí“. Směřování oficiální, státem podporované literatury, se neslo v duchu socialistického realismu – uměleckého směru, jenž vycházel z ideologie marxismu-leninismu.¹⁵ Neoficiální literatura byla distribuována nadále pouze ve strojopisných opisech nebo v publikacích exilových nakladatelství. Texty byly pořizovány pouze v několika málo kopiích a šířeny v úzkém kruhu přátel. Funkce poučovacího samizdatu by se dala označit jako konzervační. Básnická tvorba šířená v tomto období samizdatovou formou pocházela především ze

¹³ LEHÁR, Jan (ed.). *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 735.

¹⁴ MACHALA, Lubomír – PETRŮ, Lubomír (ed.). *Panorama české literatury: Literární dějiny od počátků do současnosti*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1994, s. 309.

¹⁵ Koncepce socialistického realismu vznikla počátkem 30. let v Sovětském svazu. Hlavními rysy poučovacího sociálního realismu byly stranickost (ideologické hodnocení v duchu současného režimu) a lidovost (obecná srozumitelnost – náročnější literární díla nebyla připouštěna). „A tak se působení literatury omezilo na plakátovou funkci. Vychovávat mělo kladné vzory pracovitého úderníka, bdělého funkcionáře, uvědomělého družstevníka. ... Příznačnými žánry byly stejně jako v sovětské literatuře budovatelský román, historická románová kronika, výrobní drama, agitační poezie. Jiné, tradiční literární žánry jako psychologická próza nebo intimní lyrika byly nežádoucí. Za „úpadkové“ a „překonané“ byly prohlášeny rovněž sentimentální dívčí romány a detektivky.“ In LEHÁR, Jan (ed.). *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 738–739.

surrealistických skupin a z autorského okruhu edice Půlnoc. Samizdatová próza byla spíše ojedinělou záležitostí.¹⁶

Uvolnění politické situace v 60. letech s sebou přineslo i uvolňování poměrů na poli kulturním. To napomohlo navázání kontaktů mezi československými autory a autory v exilu. Zásadním způsobem narostl počet oficiálních překladů „západní literatury“ a mnoho režimem zapovězených osobností se navrátilo do veřejného kulturního života. Toto ovšem neplatilo pro autory katolické, kteří v nemilosti režimu zůstávali i v této době. V roce 1968 byly už systémové změny velice dobře viditelné – v oblasti kultury byl zrušen ideologický dozor, což mimo jiné znamenalo například znovuzrození dříve zakázaných periodik (např. Literárních novin). Vpád okupačních vojsk zemí Varšavské smlouvy v srpnu roku 1968 však tento krátký pozitivní kulturní vývoj opět ukončil.¹⁷

Normalizace jako návrat k autoritativnímu režimu zcela zvrátila kulturní uvolnění patrně před a během roku 1968. Mnoho kulturních časopisů (Listy, Tvář, Sešity, Plamen,...) bylo zrušeno; nahradil je oficiální Literární měsíčník. Tajné směrnice o vyřazování z knihoven postihly stovky autorů – z fondů bylo vyjmuto okolo jednoho milionu svazků.¹⁸ Režimu nepohodlní autoři byli opět zahrnuti do ústraní a zbaveni jakékoliv možnosti vydat své dílo oficiálně, což se samozřejmě týkalo i křesťansky orientovaných autorů: „Sotva

¹⁶ Edici Půlnoc založili básníci Egon Bondy a Ivo Vodsed'álek, autoři, kteří bývají řazeni k první podzemní generaci, okolo roku 1950, přesné časové vymezení není možné (Bondy i Vodsed'álek totiž uvádějí odlišná data). „Ivo Vodsed'álek ujišťuje, že totální rezignace na publikum a kulturní oběh byla záměrná, a uvádí jako úkol edice na prvním místě uchování díla. (...) Díla vydávaná v Edici Půlnoc byla určena úzkému okruhu čtenářů. Její význam proto nemůžeme posuzovat podle čtenářského ohlasu. Tato díla byla důležitá především pro samé protagonisty této edice, pro její tvorbu a umělecký život.“ In ZANDOVA, Gertraude. *Totální realismus a trapná poezie: Česká neoficiální literatura 1948–1953*. Přel. Zuzana Adamová. 1. vyd. Brno: Host, 2002, s. 83–93.

¹⁷ LEHÁR, Jan (ed.). *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 836.

¹⁸ Tamtéž, s. 848.

stačili básníci katolické a křesťanské duchovní orientace po dlouhých letech věznění, perzekucí a nuceného mlčení vydat ve druhé polovině šedesátých let alespoň zlomek svého díla, byli opět zbaveni možnosti publikovat¹⁹. Na počátku 70. let se stala fenoménem samizdatová forma vydávání a šíření literárních textů. Samizdat 70. a 80. let na rozdíl od toho pounorového nabyl unikátního rozsahu, podoby i významu. Do konce 80. let bylo v Československu založeno okolo 70 samizdatových edicí, které přinesly téměř 1000 titulů původní literární tvorby. Dalším útočištěm nezávislé literatury se staly exilové časopisy (Svědectví, Proměny...) a nakladatelství (Index, Sixty-Eight Publishers, Konfrontace, Poezie mimo domov,...).²⁰

¹⁹ MACHALA, Lubomír – PETRŮ, Lubomír (ed.). *Panorama české literatury: Literární dějiny od počátků do současnosti*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1994, s. 410.

²⁰ Tamtéž, s. 396.

2. Underground

V této kapitole své bakalářské práce se zaměřím na pojmy podzemí a underground v českém kontextu a stručně představím autory, kteří bývají do křesťanského proudu v českém literárním undergroundu řazeni.

2.1. Podzemí a underground

Termín underground je z angličtiny do češtiny běžně překládán jako podzemí a jeho obsah je velice široký. Jak píše ve svém textu „Od avantgardy přes podzemí do undergroundu: Skupina edice Půlnoc 1949–1955 a undergroundový okruh Plastic People 1969–1989“ Martin Machovec, na počátku 50. let se v podzemí, neboli v ilegalitě, ocitla:²¹

1. veškerá nedogmatická, stalinské linii neodpovídající literatura
2. veškeré výtvarné umění neslučitelné s dogmaty socialistického realismu
3. veškerá „nepokroková a úpadková“ hudba
4. veškerá nemarxistická věda
5. veškeré nekulturní, tedy politické a ekonomické aktivity, které nebyly s oficiální linií v souladu
6. křesťanské církve a zbytková židovská hnutí, které sice nebyly postaveny mimo zákon, ale jejich činnost byla důsledně monitorována a omezována

²¹ MACHOVEC, Martin. Od avantgardy přes podzemí do undergroundu: Skupina edice Půlnoc 1949–1955 a undergroundový okruh Plastic People 1969–1989. In Machovec, Martin (ed.). *Pohledy zevnitř: Česká undergroundová kultura v dokumentech a interpretacích*. 1. vyd. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008, s. 100–101.

Do podzemí bylo najednou zahrnuto vše, co nebylo pro komunistický režim přijatelné. Jak uvádí Martin Machovec: „V československém kontextu let 1948–1989 jsou (...) podzemní všechny aktivity „neoficiální“, „nepovolené“, de facto nelegální, přičemž tyto aktivity jsou – vzhledem k povaze režimu – diskutovatelné zejména pro léta padesátá a sedmdesátá.“²²

V eseji „My všichni buřiči a měšťáci“ Martin C. Putna definuje především ten typ „podzemí“, kam se vstupuje dobrovolně. Primárním motivem není vyděšenost z „normálního světa“ a neschopnost se v něm uchytit a prosadit, ale jeho vědomé odmítnutí, zhnusení soudobým systémem a jeho hodnotami. Martin C. Putna uvádí kroky, kterými člověk, jenž tyto závěry postupně přijímá za své, často prochází.²³

1. odpor k oficiálnímu světu a jeho kultuře
2. odchod z něho
3. sdružení s lidmi podobně uvažujícími
4. vytváření jiného, paralelního světa s jinou kulturou a jinými hodnotami

Vzhledem k velice širokému významu termínu underground není překvapivé, že mezi spisovateli a literárními vědci a kritiky nepanuje ohledně jeho užívání, především co se vymezení jeho časového období a tematického zaměření týče, shoda. Egon Bondy či Jiří Trávniček zastávají názor, že do undergroundu lze zařadit veškerou režimem nepovolenou uměleckou tvorbu, jež vznikla v období let 1948–1989. V textu „Kořeny českého literárního undergroundu“ Egon Bondy píše: „A tak sahají kořeny čs. undergroundu až do

²² MACHOVEC, Martin. Od avantgardy přes podzemí do undergroundu: Skupina edice Půlnoc 1949–1955 a undergroundový okruh Plastic People 1969–1989. In Machovec, Martin (ed.). *Pohledy zevnitř: Česká undergroundová kultura v dokumentech a interpretacích*. 1. vyd. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008, s. 99–100.

²³ PUTNA, Martin C. My všichni buřiči a měšťáci. In PUTNA, Martin C. *My poslední křesťané*. 1. vyd. Praha: Herrmann & synové, 1994, s. 113.

let 1949/1953, tedy do doby, kdy ještě pojem underground nebyl ražen – nicméně (...) jde o díla, na něž je možno vztahovat tento pojem právem.²⁴ Stejně tak dle Martina Pilaře se termín český literární underground v posledních dvaceti letech ustaluje v označení literárních aktivit, které jsou spjaty s jistými časovými obdobími (především s 50. a 70. léty) a konkrétními místy, s jistými samizdatovými edicemi a později i s časopisy, ale zvláště s konkrétními vůdčími osobnostmi.²⁵ Ve studii „Tři generace českého undergroundu“ rozděluje literární vědec Jiří Trávníček vývoj českého undergroundu do tří generací: 1. 1949–1953, 2. přelom 60. a 70. let, 3. okolo poloviny 80. let.²⁶

Naopak literární kritik Martin Machovec se přiklání k názoru, že termínem underground lze označit pouze tvorbu po roce 1969, kdy je tato tvorba navíc svázána s podporou nekomerční rockové hudby (na rozdíl od světa literatury nepanují v oblasti hudby ohledně termínu underground neshody). Martin Machovec je přesvědčen, že „pojem underground je (...) nutno rezervovat pouze pro (...) okruh vyznavačů nekomerční, po roce 1969 pronásledované a zakazované rockové hudby a s ní spojené hodnotové orientace, a to dokonce jen jednoho trendu v této hudbě a kultuře (symbolem je tu skupina The Plastic People of the Universe).“²⁷ Toto pojetí undergroundu považují v kontextu své práce za nejvhodnější a nadále tedy budu s termínem underground pracovat jako s označením časově (1969–1989) a tematicky

²⁴ BONDY, Egon. Kořeny českého literárního undergroundu v letech 1949–1953. In Machovec, Martin (ed.). *Pohledy zevnitř: Česká undergroundová kultura v dokumentech a interpretacích*. 1. vyd. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008, s. 61.

²⁵ PILAŘ, Martin. *Underground: Kapitoly o českém literárním undergroundu*. 1. vyd. Brno: Host, 1999. s. 14.

²⁶ KOŽMÍN, Zdeněk – TRÁVNÍČEK, Jiří. *Na tvrdém loži z psiho vína: Česká poezie od 40. let do současnosti*. 1. vyd. Brno: Jota, 1998, s. 237–242.

²⁷ MACHOVEC, Martin. Od avantgardy přes podzemí do undergroundu: Skupina edice Půlnoc 1949–1955 a undergroundový okruh Plastic People 1969–1989. In Machovec, Martin (ed.). *Pohledy zevnitř: Česká undergroundová kultura v dokumentech a interpretacích*. 1. vyd. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008, s. 99.

(vazba na zakazovanou rockovou hudbu) vymezeného období v dějinách české kultury.

Komunistický režim, tedy období více než čtyřicetileté vlády KSČ, spojil zdánlivě nespojitelné. Historik Luboš Veselý ve svém textu „Underground (Charty 77)“ uvádí: „Nástup normalizace počátkem 70. let znamenal definitivní konec nadějí na uchování svobodnější atmosféry i v kultuře. Tlak režimu zahnal všechny, kteří se nechtěli přizpůsobit novým pravidlům, do podzemí“.²⁸ Existence společného nepřítele spojila a „zahнала do podzemí“ jedince, kteří by se za jiných podmínek pravděpodobně neměli možnost poznat. Do kontaktu se dostali a poté se pravidelně setkávali lidé z původně zcela odlišných prostředí jako například psycholog a filosof Jiří Němec, evangelický kněz Svatopluk Karásek, dramatik Václav Havel a členové skupiny The Plastic People of the Universe. Perzekuce undergroundu v 70. letech iniciovala určité sjednocení vícera opozičních sil a dala vzniknout mimo jiné iniciativě Charta 77 (viz první kapitola).

Underground tedy nelze vnímat pouze jako uměleckou tvorbu, jež vznikala vně oficiálních, hlavních proudů. Jednalo se o vyvíjení aktivit, které byly v rozporu s režimem nastavenými mantinely a byly trestně postižitelné (viz podkapitola o životě Ivana Martina Jirouse). Český underground se stal prostorem, v němž se dříve či později setkala mnoho odlišných lidí, kteří měli potřebu jasně se vymezit proti soudobému režimu a jeho požadavkům.

²⁸ VESELÝ, Luboš. Underground (Charty 77). In BLAŽEK, Petr (ed.). *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*, Praha: Dokořán, 2005, s. 111.

2.2. Autoři českého křesťanského literárního undergroundu

Český underground byl v mnoha ohledech velice silně ovlivněn americkým undergroundovým hnutím. Sdílel s ním tíhnutí k moderní nonkonformní hudbě, snahu stát mimo „oficiální kulturu“ a také ostrý protest proti politickému zřízení. V čem se český underground s americkým undergroundem rozcházel, byla levicová orientace typická pro druhý z nich. Především dobová politická situace způsobila, že český underground nebyl zaměřen levicově, ale často tíhl k mystickým a náboženským motivům.²⁹ Autorů, kteří bývají řazeni do křesťansky orientovaného proudu v českém literárním undergroundu, je mnoho. Patří mezi ně především Ivan Martin Jirous, Svatopluk Karásek, Vratislav Brabec, Pavel Zajíček,... Ráda bych v této souvislosti zmínila i jméno Egona Bondyho, který svou tvorbou sice spadá do „průkopnické“, tedy první generace podzemní literatury,³⁰ ale jeho osobnost i dílo se pro český underground staly obrovskou inspirací.³¹

Svatopluk Karásek je evangelický kněz, písničkář a básník. Vystudoval Komenského bohosloveckou fakultu v Praze. Od roku 1968 působil jako farář v Hvozdnici, později byl přeložen do Nového Města pod Smrkem. Po odnětí

²⁹ LEHÁR, Jan (ed.). *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 877.

³⁰ MACHOVEC, Martin. Šestnáct autorů českého literárního podzemí (1948–1989). In *Literární archiv: Sborník památníku národního písemnictví v Praze*. 1. vyd. 1991, roč. 25, s. 43.

³¹ Osobnosti a tvorbě Egona Bondyho se ve své knize *Totální realismus a trapná poezie. Česká neoficiální literatura 1948–1953*. věnuje rakouská literární vědkyně Gertraude Zandová, jež se zaměřuje především na českou literaturu 20. století. „Jako nejdůležitější spojovací článek mezi podzemím padesátých let a undergroundem sedmdesátých a osmdesátých let je třeba jmenovat Egona Bondyho. Odhlédneme-li od osobních kontaktů a přijetí Bondyho filosofických příspěvků v některých částech undergroundu, byla tu především Bondyho umělecká spolupráce se skupinou The Plastic People of the Universe. Ta zhudebňovala jeho staré i nové texty a Bondy jí na nějaký čas dal k dispozici svůj sklep v Nerudově ulici jako zkušebnu. Nejdůležitějším uměleckým počinem Bondyho v rámci undergroundu byl román *Invalidní sourozenci*, jež underground přijal jako kultovní knihu.“ In ZANDOVA, Gertraude. *Totální realismus a trapná poezie: Česká neoficiální literatura 1948–1953*. Přel. Zuzana Adamova. 1. vyd. Brno: Host, 2002, s. 181–182.

souhlasu k duchovenské službě působil jako kastelán na hradu Houska. V roce 1976 byl zatčen a v procesu s The Plastic People of the Universe odsouzen k osmi měsícům odnětí svobody. Roku 1977 podepsal Chartu 77, poté se živil jako myč oken. V roce 1980 odešel s rodinou do Rakouska a poté do Švýcarska, kde v letech 1981–1985 působil jako farář. Od roku 1989 pobývá v Čechách, kde opět působil jako farář a angažoval se i v politice. Jeho texty – básně, úvahy a kázání – vycházely v samizdatu (1972, 1989) a v několika různých souborech byly vydány i po roce 1989.³²

Vratislav Brabenec je básník, prozaik, hudebník a především dlouholetý člen skupiny The Plastic People of the Universe (dále PPU). Pro tuto skupinu vytvořil aranžmá biblických textů pro hudební pásmo „Pašijové hry“ a aranžmá próz Ladislava Klímy pro pásmo „Jak bude po smrti“. Je také autorem mnoha textů skupiny, především z alb „Co znamená vésti koně“ a „Maska za maskou“. Roku 1976 byl spolu s ostatními členy z politických důvodů zatčen a vězněn, po propuštění podepsal Chartu 77. Na začátku 80. let byl donucen emigrovat do Kanady, odkud se vrátil v roce 1997. Po návratu se opět připojil ke skupině PPU, se kterou hraje dodnes.³³ Jeho básnické dílo vyšlo v souborné sbírce „Sebedudy“ (samizdat 1981, nakladatelství Vokno 1992, nakladatelství Kalich 2010 – rozšířené a doplněné o původně samostatnou sbírku „Jedna dvě“ a o další Brabencovy texty z 60., 70. a 80. let).³⁴

Pavel Zajíček je vedoucím hudební skupiny DG307. Studoval na Stavební fakultě ČVUT, studia však přerušil a živil se jako dělník

³² ZIZLER, Jiří. Svatopluk Karásek. In *Slovník české literatury po roce 1945*. [online]. [cit. 2013-02-25]. Dostupné z WWW: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1252&hl=svatopluk+karasek+>>.

³³ MACHOVEC, Martin. Vratislav Brabenec. In *Slovník české literatury po roce 1945*. [online]. [cit. 2013-02-25]. Dostupné z WWW: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=917&hl=vratislav+brabenec+>>.

³⁴ MACHOVEC, Martin. Ediční poznámka. In BRABENEC, Vratislav. *Sebedudy*. 1. vyd. Kalich: Praha. 2010, s. 262–264.

v nejrůznějších oblastech. V roce 1976 byl s dalšími členy společenství okolo skupiny PPU zatčen a ve vykonstruovaném procesu odsouzen za údajné výtržnictví na jeden rok, ihned po svém propuštění podepsal Chartu 77. Roku 1980 emigroval, žil ve Švédsku a v USA. V letech 1990–1995 pobýval střídavě v New Yorku a v Praze, kde od roku 1995 žije natrvalo. Zásadní bylo pro Zajíčka setkání s PPU, především s Ivanem Martinem Jirousem a Egonem Bondym. V roce 1973 založil spolu s Milanem Hlavsou experimentální hudební skupinu DG 307, která do roku 1979 vystupovala na řadě podzemních koncertů. V roce 1992 byla skupina obnovena a v různých personálních obsazeních hraje pod vedením Pavla Zajíčka dodnes. Zajíčkovy texty byly publikovány v mnoha samizdatových i exilových časopisech, v roce 2002 byly v nakladatelství Torst vydány jeho texty z let 1977–1980 v souhrnné sbírce „Zápisky z podzemí“.³⁵

Požadovaný rozsah bakalářské práce neumožňuje věnovat se všem těmto autorům podrobně. Proto jsem si k podrobnější analýze vybrala pouze jednoho představitele křesťanského proudu v českém undergroundu, konkrétně Ivana Martina Jirouse, který mě zaujal jak svou tvorbou, tak svým postojem k životu a víře. Martin C. Putna ve svém textu „Všechno, co se bojíte vědět o české katolické literatuře“ uvádí, že „v prostředí disentu, především v Chartě, je možno mluvit o zvýšení zájmu o věci náboženské mezi lidmi, pocházejícími ze zcela jiného, ano i ze zcela opačného myšlenkového zázemí. (...) Uvnitř disentu existuje ještě specifické milieu undergroundu, a to je prostředí velmi vnímavé pro duchovní a náboženské otázky.“³⁶ Martin C. Putna je přesvědčen,

³⁵ MACHOVEC, Martin. Pavel Zajíček. In *Slovník české literatury po roce 1945*. [online]. [cit. 2013-02-25]. Dostupné z WWW: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1170&hl=pavel+zaj%C3%AD%C4%8Dek+>>.

³⁶ PUTNA, Martin C. Všechno, co se bojíte vědět o české katolické literatuře (K proměnám vztahů literatury a religiozity a společnosti v české kultuře 20. století). *Souvislosti* [online]. 2002, roč. 13, č. 2. [cit. 2013-03-20]. Dostupný z WWW: <http://www.souvislosti.cz/202/mcp.html>.

že právě prostředí undergroundu je pro zkoumání české křesťanské (v Putnově pojetí vyloženě katolické) literatury velice významné: „Kdybychom se totiž ptali po literárních a uměleckých výsledcích náboženské renesance šedesátých let, ptali bychom se dlouho marně, (...) teprve v undergroundu najdeme nové duchovní básníky, jejichž zbožnost je zbožností moderní, nedogmatickou, existenciální a tak dále, a je to zbožnost básníků. Říkám v množném čísle „básníci“, ale vy všichni dobře víte, že myslím především Ivana Martina Jirouse. A zas je třeba dodat – především jeho, ale nejen jeho.“³⁷ Osobnosti a dílu Ivana Martina Jirouse se budu věnovat v další části své práce.

³⁷ PUTNA, Martin C. Všechno, co se bojíte vědět o české katolické literatuře (K proměnám vztahů literatury a religiozity a společnosti v české kultuře 20. století). *Souvislosti* [online]. 2002, roč. 13, č. 2. [cit. 2013-03-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.souvislosti.cz/202/mcp.html>>.

3. Ivan Martin Jirous jako osobnost

Vzhledem k povaze tvorby Ivana Martina Jirouse považují za důležité nastínit i jeho život,³⁸ protože jak píše Miroslav Zelinský, v Jirousových textech čteme „životní osudy autora v konkrétním časovém období, to, čím žil, co promýšlel, čím se trápil, k čemu se vztahoval“.³⁹

3.1. Život Ivana Martina Jirouse

Ivan Martin Jirous, přezdíváný také Magor, se narodil 23. září 1944 v Humpolci. Užíváním druhého rodného jména Martin se Jirous hlásí ke své křesťanské víře (patronem mu je svatý Martin z Tours), Magor je přezdívka vzniklá v prostředí undergroundu. Jeho první ženou byla historička umění a básnířka Věra Jirousová, druhou ženou malířka Juliana Jirousová. Po maturitě na střední škole pracoval rok jako topič a stavební dělník. V letech 1963–1968 studoval dějiny umění na FF UK, studium zakončil prací o vizuální poezii porovnávající tvorbu Jiřího Koláře a Henriho Michauxe. V této době působil jako spoluorganizátor a teoretik neoficiálního výtvarně-literárního seskupení Křižovnická škola čistého humoru bez vtípu. Koncem 60. let byl externím spolupracovníkem časopisu *Výtvarná práce*, jehož činnost byla v roce 1971 ukončena. Od začátku 70. let pracoval jako noční hlídač a pomocný dělník, od roku 1976 byl většinou bez stálého pracovního poměru.

V roce 1967 začal spolupracovat s rockovou hudební skupinou The Primitives Group, v roce 1969 se stal uměleckým vedoucím skupiny The Plastic People of the Universe – tím nastoupil dráhu předního ideologa a

³⁸ Biografické údaje jsem čerpala především z množství rozhovorů, které Ivan Martin Jirous za svůj život poskytl, a z článku Marka Švehly *Český velikán Magor* (ŠVEHLA, Marek. *Český velikán Magor. Respekt*. 2011, roč. 12, č. 46, s. 56–62).

³⁹ ZELINSKÝ, Miroslav. *Magor ani ne tak mystický jako lyrickoepický* (a doslov k tomu). *Tvar*. 4. 9. 1997, roč. 8, č. 14, s. 21.

organizátora hnutí undergroundu. Uspořádal řadu ilegálních či pololegálních koncertů, výstav a dva „festivally druhé kultury“ (roku 1974 v Postupicích, roku 1976 v Bojanovicích). Od roku 1979 byl jedním z redaktorů samizdatového časopisu Vokno.⁴⁰ V roce 1977 podepsal základní dokument Charty 77, jejíž vznik v podstatě předurčil rozsudek v procesu s kapelou The Plastic People of the Universe.

Za svou organizátorskou a uměleckou činnost byl Ivan Martin Jirous vícekrát soudně trestán. Poprvé se ocitl ve vězení v letech 1973–1974, kdy byl odsouzen na 10 měsíců za vyprovokování verbálního incidentu s majorem StB ve výslužbě v hostinci U Plavců (souzen byl společně s přáteli z prostředí undergroundu Eugenem Brikciusem, Jiřím Daníčkem a Jaroslavem Kořánem).⁴¹ Podruhé byl vězněn v letech 1976–1977 (původně byl odsouzen na sedm let) za hudební činnost s PPU spolu s hudebníkem Vratislavem Brabencem, hudebníkem a pastorem Svatoplukem Karáskem a Pavlem Zajíčkem z hudební skupiny DG 307. Celý soudní proces byl režimem silně medializován jako odstrašující případ buřičů a chuligánů. Měsíc po návratu byl Jirous opět zatčen za proslov na výstavě Jiřího Laciny, ve kterém mluvil o nepřekonatelném rozdílu mezi oficiální a neoficiální kulturou, a byl znovu vězněn v letech 1977–1978. Čtvrtý trest odnětí svobody obdržel za

⁴⁰ „Samizdatový časopis Vokno vydával od roku 1979 František Stárek spolu se svými přáteli jako hlavní periodikum kulturního undergroundu (od 7. čísla byl na obálce uveden podtitul „časopis pro druhou i jinou kulturu“). Do časopisu přispívali také členové Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, například Ivan Jirous a Dana Němcová. Redakce také záhy vydávala knihy ve stejnojmenné samizdatové edici. V souvislosti s vydáváním časopisu Vokno (při přípravě šestého čísla, které se nepodařilo dokončit) byli v roce 1981 zatčeni a později odsouzeni k nepodmíněným trestům odnětí svobody František Stárek, Ivan Jirous, Michal Hýbek a Milan Frič. Po návratu Františka Stárka z vězení bylo vydávání časopisu opět obnoveno a postupně začal také vycházet informační bulletin Voknoviny a videomagazín. Redakce také pořádala výstavy, přednášky a koncerty. V roce 1989 byl František Stárek (spolu s manželkou Ivou Vojtkovou) opět zatčen a odsouzen ke dvěma a půl roku vězení. Původně samizdatový časopis Vokno vycházel i po listopadu 1989.“ In Vokno. [online]. [cit. 2013-03-13]. Dostupné z WWW: <<http://www.vons.cz/vokno>>.

⁴¹ Po zpěvu písně „Zahnat Rusy - vrahy do pekel kam patří“ a verbální výměně slov mezi majorem a skupinou Křížovnické školy snědl Jirous střed výtisku Rudého práva, prostrčil jím hlavu a prohlásil: „Dnes jsem snědl Rudé právo, takhle jednou sežereme bolševiky“.

zhotovování, vydávání a rozšiřování časopisu Vokno. Články z časopisu Vokno byly v rozsudku označeny jako protispolečenské s hrubě neslušnou tematikou a obžalováni byli na jejich základě obviněni ze zjevné neúcty ke společnosti. Ivan Martin Jirous byl odsouzen na tři a půl roku a byl vězněn v letech 1981–1985 – oficiálně za výtržnictví. Poslední výkon trestu nastoupil v říjnu 1988 kvůli ručitelství pravosti podpisů petice Tak dost (protest proti umučení disidenta Pavla Wonky ve vězení) a propuštěn byl na konci listopadu 1989, kdy mu byl zbytek trestu odpuštěn prezidentem republiky. Odsouzen byl tedy dohromady pětkrát, většinou podle paragrafu 202 (výtržnictví) a ve vězení strávil celkem osm a půl roku.

Po pádu komunistického režimu po listopadu 1989 se věnoval svobodnému povolání. Žil střídavě v Praze a v Prostředním Vydří u Dačic, kde pořádal letní hudební festival Magorovo Vydří. Roku 2006 získal své druhé ocenění za básnickou tvorbu – Cenu Jaroslava Seiferta za celé dosavadní básnické dílo. První ocenění obdržel již před revolucí, avšak neoficiálně – roku 1985 mu byla udělena exilová Cena Toma Stopparda za sbírku „Magorovy labutí písňe“. Ivan Martin Jirous zemřel dne 9. listopadu 2011 v Praze.

Ivan Martin Jirous nebyl pouze kritikem komunistického režimu, byl kritikem všech režimů, ve kterých žil. Nikdy se nepřestal zajímat o politiku a o dění ve společnosti. Mladou československou, později českou demokracii kritizoval stejně nemilosrdně jako socialismus, jak vzpomíná filmařka Zuzana Brejcha ve sborníku „Aby radost nezmizela“: „Statečný a nezlomný postoj si Ivan Martin Jirous udržel až do smrti. Nositel Ceny Jaroslava Seiferta a různých dalších vyznamenání zůstal kritikem režimu, který si říká demokratický a kde vládou různí kmoťři a korupce.“⁴² V životě Ivana Martina

⁴² Zuzana Brejcha in ELŠÍKOVÁ, Monika (ed.). *Aby radost nezmizela: Pocta Magorovi*. 1. vyd. Praha: Monika Vadasová Elšíková, 2011, s. 90.

Jirouse hrála velice významnou roli jeho víra, které se věnuji v následující kapitole.

3.2. Ivan Martin Jirous a jeho víra

V této podkapitole bych ráda představila pojetí víry Ivana Martina Jirouse, které je velice důležité pro mou následnou analýzu jeho textů, avšak jsem si vědoma toho, že se jedná o velice problematické téma, téma bytostně osobní. Vzhledem k tomu, že jsem Ivana Martina Jirouse neznala osobně a nikdy jsem tudíž neměla možnost s ním na toto téma hovořit, budu vycházet především z rozhovorů, jež byly publikovány v různých médiích.

V otázce víry působil Ivan Martin Jirous vždy velice konzistentně. V rozhovoru s Petrem Placákem, uvedeném v jeho sbírce „Kádrový dotazník“, Jirous říká: „Jsem římskej katolík a samozřejmě zůstanu římským katolíkem do smrti, ale pokud jde o duchovní názor, kterej je mi blízkěj, tak kdybych si mohl vybrat, byl bych nejspíše zen-buddhista.“ Na následující dotaz proč si tedy nevybere, odpověděl, že si vybrat nemůže a ani nechce.⁴³ Podobně se vyjádřil i v mnoha jiných rozhovorech, kde mu byly kladeny podobné otázky. Dle mého názoru Jirous vnímal katolickou víru jako dar, jenž mu byl dán už na počátku jeho života, dar bytostně spjatý s jeho osobou a jeho životem, s nímž nelze dělat nic jiného, než jej přijmout. Víra pro něj není něco, pro co se může člověk rozhodnout.

Salesiánský kněz Ladislav Heryán ve své předmluvě na Jirousově pohřbu v Kostelním Vydří dne 19. listopadu 2011 vzpomíná: „Při besedě k 17. listopadu před několika lety v Brně se Martina někdo zeptal: „Co vám pomohlo

⁴³ Ivan Martin Jirous in PLACÁK, Petr. *Kádrový dotazník*. 1. vyd. Praha: Babylon, 2001, s. 188.

vydržet všechny ty kriminály?“ – Martin řekl jen jednu větu: „Víra v Boha.“⁴⁴ Z jednotlivých náboženských a filosofických směrů a od jednotlivých osobností, jež tyto směry představovaly, přijímal to, co mu připadalo důležité a správné. On sám byl katolík, avšak velice si vážil i myšlenek jiných náboženství a představitelů jiných křesťanských církví. U jednotlivých představitelů církví pro něj nebylo důležité, ke které denominaci kdo patří, ale to, jaké jsou jejich názory a postoje. Jako rozpor nevnímám ani jeho mnohokrát deklarované sympatie k buddhismu, poněvadž tato filosofie klade důraz na témata, která jsou pro Jirouse důležitá, avšak v jednotlivých křesťanských směrech jsou spíše opomíjena. Konkrétně se jedná o vztah člověka a přírody a o respekt a soucit, jež se vztahují na všechny živé bytosti, nejen na člověka.

Jirous také mnohokrát označil sám sebe za „hříšného katolíka“: „Ano, jsem katolík, ale velice hříšnej, tak bych o tom nerad mluvil. Mohl bych vrhnout špatný světlo na skutečně poctivý katolíky“.⁴⁵ Toto jeho vyjádření (které je obsaženo i v mnoha jeho básních, kterým se budu věnovat v následující kapitole) vnímám jako projev jeho mnohokrát deklarovaného rozporuplného vztahu ke katolické církvi. Podobná slova Jirous volil i v rozhovoru s Josefem Mlejnkem pro Týdeník Rozhlas, ve kterém se jako už mnohokrát předtím veřejně přihlásil ke katolicismu, který promítá i do své tvorby. Konstatuje, že v jeho tvorbě lze nalézt i mnoho textů rouhačských, ale je přesvědčen o tom, že rouhat se může pouze věřící člověk (Jirousovu „rouhačství“ se budu věnovat ve čtvrté kapitole práce). „Jsem katolík, ale nemám rád některé formy katolicismu, například jsem už mnohokrát při kázání

⁴⁴ Ladislav Heryán in ELŠÍKOVÁ, Monika (ed.). *Aby radost nezmizela: Pocta Magorovi*. 1. vyd. Praha: Monika Vadasová Elšíková, 2011, s. 144.

⁴⁵ TICHÝ, Jiří. S Magorem o lilích, čínské poezii a Remingtonu. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorův zápisník*. 1. vyd. Praha: Torst, 1997, s. 512.

odešel z hospody.⁴⁶ Z Jirousových slov i z jeho textů je patrné, že miloval Boha, avšak neměl nijak vřelý vztah ke katolické církvi. Například v rozhovoru pro časopis HOST říká: „Já to mám takový dost proti katolíkům, sám jsem samozřejmě katolík, ale mám je rád jak osinu v prdeli.“⁴⁷ Na otázku Jiřího Rulfa v rozhovoru pro časopis Reflex, zda je jeho vztah ke katolické církvi komplikovaný, odvětil: „Vůbec ne. Katolická církev má komplikovanej vztah ke mně.“⁴⁸ Jak totiž připomíná ve své studii „Programová orientace disentu 1969–1989“ Milan Otáhal, představitelé církve nebyli příliš nakloněni undergroundu, „odrazoval je zejména způsob života jeho příznivců.“⁴⁹ Tento postoj zaujímal i velká část věřících. Jirous sledoval dění v katolické církvi a nepociťoval vůči této instituci velké sympatie. To je velice dobře patrné i z jeho poezie, které se budu věnovat v následující kapitole (ve své poezii Jirous reflektoval mnohé ze svých myšlenek na toto téma).

⁴⁶ MLEJNEK, Josef. Ivan Martin Jirous: Zmoudření dona Magora. *Týdeník Rozhlas* [online]. 2005, roč. 15, č. 23 [cit. 2013-03-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.radioservis-as.cz/archiv05/2305/23titul.htm>>.

⁴⁷ Za tři stovky s Magorem... (Rozhovor s Ivanem M. Jirousem, Skleněná louka, Brno, 20. června 1999). Host: měsíčník pro literaturu a čtenáře. 1999, roč. 15, č. 7, s. 35–37.

⁴⁸ RULF, Jiří. I labuť, i lůna: Magorova zimní meditace. *Reflex*. 1999, roč. 10, č. 51, s. 22.

⁴⁹ OTÁHAL, Milan. Programová orientace disentu 1969–1989. In BLAŽEK, Petr (ed.). *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*, Praha: Dokořán, 2005, s. 36.

4. Básnická tvorba Ivana Martina Jirouse

Ivana Martina Jirouse jsem si jako představitele českého literárního undergroundu nevybrala pouze z toho důvodu, že mi je jeho tvorba velmi blízká, ale také z toho důvodu, že právě jeho tvorba jako tvorba křesťanského autora přijímána poměrně kontroverzně. V této kapitole se zaměřím na Jirousovu poezii. Vzhledem k tématu své bakalářské práce se budu věnovat pouze sbírkám, jež vznikly před rokem 1989, pro detailnější rozbor jsem si vybrala sbírky „Magorova krabička“, „Magorovy mystické růže“ a „Magorovy labutí písně“.

Básně Ivana Martina Jirouse vycházely v době komunismu samozřejmě pouze v samizdatu. Básně, jež vznikly před rokem 1989, vyšly v samizdatu ve sbírkách a souborech sbírek: „Magorův ranní zpěv“ (samizdat 1975, 1983), „Magorova krabička“ (samizdat 1979, 1983), „Mládí nevykouřené“ (samizdat 1980, 1983), „Magorovo borágo“ (samizdat 1981, 1983), „Magorova mystická růže“ (samizdat 1981, 1983), „Magorovy labutí písně“ (autorizované samizdatové vydání 1986), „Magorův Jeruzalém“ (samizdat 1986), „Magorovi ptáci“ (samizdat 1987, 1988), „Magorův soumrak“ v samizdatu nevyšel.⁵⁰ Jednotlivé básně i celé sbírky byly také vydávány v mnoha samizdatových časopisech a sbornících.

Sbírka „Magorova krabička“ se skládá z osmi oddílů: „No kruci!“, „Otto Habsburský“, „Juliana“, „C-moll“, „Flower children“, „Ruzyně 10“, „Incidental music“ a „Hradčany horror“. V této sbírce lze nalézt především básně, které vznikly ve druhé polovině 70. let. Jak podotýká ve svém textu „Vanutí z východu“ Oskar Mainx, velká část Jirousových raných básní ze 70.

⁵⁰ Data samizdatových vydání jednotlivých sbírek jsem čerpala z edičních poznámek ke 2. vydání *Magorovy summy*. (MACHOVEC, Martin. Ediční poznámka. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 1035–1118).

let je ovlivněna dadaismem a surrealismem – jsou plné hravosti a nonsensu, zásadní vliv na Jirousovu tvorbu má v tomto období především „první generace undergroundu“, jež byla literárním i výtvarným surrealismem silně ovlivněna:⁵¹ „*Na elm-tree / seděli / andělícci tři*“.⁵² Některé básně ve sbírce obsažené jsou pouhými povzdechy: „*Je mi k smrti smutno*“⁵³ či hříčkami, u kterých se lze pouze dohadovat, zda se ještě jedná o báseň či nikoliv: „*Shut up! / Drž hubu*“.⁵⁴ Je patrné, že se jedná o básně, které mají základ v okamžitých myšlenkách, jsou založeny na asociacích.

Básně zahrnuté do sbírky „Magorova mystická růže“ vznikaly na začátku 80. let a mnohem více než jeho předchozí tvorba ze 70. let reflektují aktuální dění. Ve sbírce nalezneme jak básně navazující na Jirousovu tvorbu ze 70. let, tak i básně, které odkazují k jeho pozdější tvorbě. Jak píše Martin Machovec: „zde se již objevují texty, které napovídají další vývoj.“

„Magorovy labutí písně“ vznikly částečně ve vyšetřovací vazbě a částečně ve výkonu trestu ve věznicích v Litoměřicích, v Ostrově nad Ohří a ve Valdicích u Jičína v letech 1981–1985. Skládají z několika oddílů: „Labuť sv. Huga“, „Dům s modrým beránkem“, „Magor d’or“, „My lovers are over the oceans“, „Intermezzo“ a „Hommage à Boris Savinkov“. Jedná se o sbírku, jež bývá z Jirousovy tvorby nejvíce oceňována. Literární kritik a historik Jaroslav Med, který se ve svých pracích věnoval především křesťansky orientované literatuře, charakterizuje Jirousovu sbírku „Magorovy labutí písně“ jako „lyrický deník, v němž se prolínají reflexivně meditativní pasáže se vzpomínkami na domov a přátele, žalmické tóny odevzdanosti do vůle Boží se

⁵¹ MAINX, Oskar. Vanuti z Východu: Putování po Jirousově a čínské poezii. *Host: měsíčník pro literaturu a čtenáře*. 2001, roč. 17, č. 5, s. 13.

⁵² JIROUS, Ivan Martin. Magorova krabička. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 83.

⁵³ Tamtéž, s. 100.

⁵⁴ Tamtéž, s. 131.

mísí s agresivními perziflážemi a sebeironickými glosami“.⁵⁵ Stejně tak Martin Machovec vnímá tuto sbírku jako Jirousův intimní deník, který je plný vzpomínek na jeho nejbližší a jehož velice silným tématem je Bůh a Jirousova víra.⁵⁶

4.1. Tematika Jirousovy poezie

U Ivana Martina Jirouse platí, že jeho dílo je bytostně srostlé s jeho životem, jedním ze základních znaků jeho poezie je maximální autentičnost. Velice se mi líbí charakteristika tohoto základního znaku Jirousovy tvorby od Jana Štolby: „Magor totiž jako málokdo píše celým tělem, jeho básně vnímáme bezmála fyzicky jako kusy jeho samotného, při četbě bereme v potaz ještě i jiné souřadnice než ty ryze literární. Odráží se to už ve způsobu, jakým ve svých textech zachází s osobním, jak na doraz své texty do světa vrhá, jak do nich okolní svět vtahuje.“⁵⁷

Podstatná část Jirousových básní je věnována rodině a přátelům. V mnoha svých básních se Jirous obrací ke své ženě Julianě a dcerám Martě a Františce. Zatímco v básních ze 70. let se jedná především o vyznání lásky manželce Julianě: „*Chci Tě za ruku držet / chci*“,⁵⁸ v pozdějších básních směřují jeho láska i obavy k čerstvě rozrostlé rodině (dcera Františka se narodila v roce 1980, dcera Marta v roce 1981): „*Den po Panny Marie nanebevzetí / myslím na Tebe jak Ti je / a co dělají děti*“.⁵⁹ Vzhledem k tomu,

⁵⁵ MED, Jaroslav. *Spisovatelé ve stínu*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 223.

⁵⁶ MACHOVEC, Martin. Šestnáct autorů českého literárního podzemí (1948–1989). In *Literární archiv: Sborník památníku národního písemnictví v Praze*. 1. vyd. 1991, roč. 25, s. 62.

⁵⁷ ŠTOLBA, Jan. Ach. *Host: měsíčník pro literaturu a čtenáře*. 1999, roč. 15, č. 9, s. 9.

⁵⁸ JIROUS, Ivan Martin. Magorova krabička. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 68.

⁵⁹ JIROUS, Ivan Martin. Magorovy labutí písně. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 389.

že většinu z nich napsal Jirous za zdmí vězení, vzdálen stovky kilometrů a odloučen na mnoho měsíců i let od své rodiny, jeho stesk a strach o nejbližší jsou velice silné: „*Vysvobod' mě už prosím vrat' mě / Martě Františce Julianě / Anděle at' se snesou nad ně*“.⁶⁰ Vedle manželky a dcer jsou nejčastějšími adresáty Jirousových básní jeho přátelé z undergroundu – Mejla Hlavsa, Egon Bondy, Václav Havel, Eugen Brikcius, Dana Němcová, Jiří Němec, Andrej Stankovič a mnoho dalších: „*Když jsme se blížili k Valdícím alejí / na Tebe myslel jsem, Andreji / Stankoviči, do píči, raději*“⁶¹ a objevují se v nich také osobnosti, jejichž život či tvorba ho zaujaly a inspirovaly – Jan Neruda, Jiří Voskovec, Salvador Dalí, André Breton: „*Začal jsem s André Bretonem / snít o skleněném domě / teď na ambit zalitý betonem / dívám se z okna skromně*“.⁶²

Jak již bylo řečeno, Jirous ve svých básních promítá své osobní prožitky, a v 70. a 80. letech pro něj byly velice zničující odjezdy přátel a známých do exilu: „*To prázdno po vás / co tu zbylo / je větší prázdno než kdy bylo / To vakuum / ta vývěva / Ale ani lítost nad vámi / ani lítost / a ani smrad a hnus / a úzkost / nad vámi / to prázdno co tu po vás zbylo*“.⁶³ V některých případech je z básní cítit smutek a bolest, jako například v básni „*Odjezd Xeni a Vládi Zavadilových*“: „*O trochu víc se rozevřela škvíra. / O trochu víc se mi srdce svírá.*“⁶⁴ v jiných dává Jirous průchod svému znechucení a hněvu,⁶⁵ dobře je to patrné v jízlivých básních adresovaných Svatopluku Karáskovi, který emigroval v roce 1980 do Švýcarska: „*Na Housce bylo ti ouzce. / Nebude*

⁶⁰ JIROUS, Ivan Martin. Magorovy labutí písně. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 423.

⁶¹ Tamtéž, s. 320.

⁶² Tamtéž, s. 384.

⁶³ JIROUS, Ivan Martin. Magorova krabička. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 153.

⁶⁴ JIROUS, Ivan Martin. Magorova mystická růže. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 273.

⁶⁵ K tomuto tématu doporučuji rozhovor novinářky Renaty Kalenské s Vratislavem Brabencem, jenž vyšel knižně pod názvem *Evangelium podle Brabence* (Torst, 2010), a rozhovor evangelických farářů Štěpána Hájka a Michala Plzáka se Svatoplukem Karáskem, jenž vyšel knižně pod názvem *Víno tvé výborné* (Kalich, 1998).

*to stejně děsný, / až ti budou Švýcary těsný? / Až ti budou těsný jako nový
džíny? / Bejvalej mrtvole, tady je všechno jiný.*⁶⁶ anebo Vratislavu
Brabencovi, jenž v roce 1982 emigroval do Kanady: „*Když dorazil do
Montrealu / vypitý jako býval tu / zjistil Brabenec k svému žalu / že Wilson
bydlí v Torontu*“.⁶⁷ Zatímco v prvních Jirousových sbírkách jsou jeho básně
věnované přátelům a známým, kteří odešli do emigrace, častokrát velice
útočné, v „Magorových labutích písních“ nacházím ve většině textů
věnovaných těmto lidem z Jirousovy strany určitou smířlivost: „*Vráta teď
okukuje Prátr. / Bratr Karásek ve Švýcarsku / dokazuje svou k Bohu lásku. /
V Provencálsku se Charlie toulá. / Jenom já že bych byl ten moula? / Lao-Tsi
kdysi řekl k tomu: / Mudrc nemusí vyjít z domu. / Moudřejší snad už nikdo
není: / dům zaměnil jsem za vězení.*“.⁶⁸ To, co je společné všem pozdějším
básním, ve kterých Jirous vzpomíná na přátele v zahraničí, je smutek,
osamělost a znechucení nad životem v komunistickém Československu:
„*Ubývá milovaných tváří / veselé ghetto je v diaspoře / jak lampa která hoří
spoře / jak lampa se staženým knotem / my zbylí žijem neživotem*“.⁶⁹

Emigrace přátel a známých byly v mnoha případech vynuceny režimem – režimu nepohodlným lidem byla znemožňována jejich profesní realizace, byli šikanováni Státní bezpečností i úřady a v mnoha případech jim bylo dokonce vyhrožováno násilím na jejich nejbližších. Ivan Martin Jirous, jenž proti komunistickému režimu vždy bojoval celou svou bytostí, velice citlivě vnímal zoufalou situaci Československa v období normalizace: „*Na nebi srpy a
kladiva, / znamení neblahá / a ani v podnebí / nic možnějšího není / Aspoň*

⁶⁶ JIROUS, Ivan Martin. Magorova mystická růže. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 281.

⁶⁷ JIROUS, Ivan Martin. Magorovy labutí písně. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 454

⁶⁸ Tamtéž, s. 448.

⁶⁹ Tamtéž, s. 459.

vevnitř je nemít“.⁷⁰ On sám byl jako odpůrce soudobého režimu velice aktivní (velkou část básní také napsal ve vězení) a tudíž je politická situace a touha po její změně častým tématem jeho poezie: „*Jak dlouho se ještě srp / jak dlouho ještě srp / se budeme srpit / Krvavý déšť srpů a hvězd / místo popela / na naše lesy*“.⁷¹ Ve svých básních se často nechává strhnout k vykřičení své nenávisti: „*Socialistické Československo, / ty zrůdo, / kde leží žena Míry Poláška, / který hnije na Mírově, / kde leží žena Pavla Pihíka, / který hnije na Mírově, / kde leží ženy kluků z Ostrova?*“⁷² a jeho odpor vůči komunistům jde až tak daleko, že se nerozpakuje přirovnat je k ďáblovi: „*Píseň si zpívám na jeden takt / s ďáblem se nesmí sjednat pakt*“.⁷³

Jirousova nenávist ke komunistům byla jedním z důvodů jeho aktivit, především angažovanosti v prostředí undergroundu. Kvůli svým aktivitám strávil Jirous v 70. a 80. letech ve vězení celkem více než osm let a tato doba je přirozeně i velice častým tématem jeho básní. V tvorbě ze 70. let se Jirous o vazbě a vězení zmiňuje pouze okrajově v několika básních, výjimkou je pouze velice působivá báseň „*Petru Uhlovi*“, v níž vzpomíná na ty největší zřůdnosti, jichž svědkem byl ve věznicí Mírov: „*Než jsem odjel z Mírova, svěřili mi / moji bližní jméno vězně / kterého ukopal k smrti – a jeho jméno, které mi taky / svěřili, jsem zapomněl -. / Poznám ho, můžu ho označit, byl tam za mě, / ale zapomněl jsem jeho jméno. / Je to moje laskavé opilství, které mi umožňuje zapomenout / člověka, který vešel na díru / a ukopal tam k smrti vězně Palandru?*“.⁷⁴ V jeho tvorbě z 80. let se vězení stává jedním z jeho ústředních

⁷⁰ JIROUS, Ivan Martin. Magorova krabička. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 148.

⁷¹ Tamtéž, s. 150.

⁷² JIROUS, Ivan Martin. Magorova mystická růže. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 301.

⁷³ JIROUS, Ivan Martin. Magorovy labutí písně. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 345.

⁷⁴ JIROUS, Ivan Martin. Magorova mystická růže. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 265.

témat, je přítomno prakticky v každé z básní zahrnutých do „Magorových labutích písní“. Vězeňská každodennost tvoří přirozené pozadí podstatné části básní, ve kterých dává Jirous průchod své touze po rodině („*Smutná je holka když chlapa si vezme / co pořád sedí a pořád je vězněn / jakápak láska když chlapa má v Kartouzích / jednou tu holku ho milovat omrzí*“),⁷⁵ stesku po civilním životě („*Monotónní můj itinerář posledních let. / Jako bych už jen s eskortami / měl Čechy uvidět.*“)⁷⁶ a profesní realizaci („*Mršky kunsthistorici, / však já se s vámi srovnám! / Mříží geometrii / po léta pilně zkoumám.*“)⁷⁷ anebo ve kterých si z věznění pouze rezignovaně utahuje: „*Špatně se skládá elegie / když kolem cucají si pyje / a každý rým je na to chudý / popsat jak kouří si zde údy*“.⁷⁸ Ivanovi Martinovi Jirousovi dává sílu překonat roky ve vězení jeho víra, je to Bůh, ke komu se obrací v těžkých chvílích: „*Když vypustí nás z našich cel / po cestě do kostela / kvete na dvoře jitrocel / a fasáda se bělá / ve slunci oslnivě / však uvnitř chrám je tmavý / Buď Bože milostivě / k nám shovívavý*“.⁷⁹

4.2. Křesťanské motivy v Jirousově poezii

Bůh provází Ivana Martina Jirouse celým jeho životem a je tedy samozřejmě i častým adresátem a tématem jeho básní, jeho víra se jako nit vine celým Jirousovým životem i dílem a velká část ukázek v předchozí podkapitole je toho důkazem. Ztotožňuji se s tvrzením Heleny Kupcové, že „nosným motivem Magorových labutích písní je Bůh“⁸⁰ (ačkoliv jsem přesvědčena, že

⁷⁵ JIROUS, Ivan Martin. Magorovy labutí písně. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 403.

⁷⁶ Tamtéž, s. 319.

⁷⁷ Tamtéž, s. 374.

⁷⁸ Tamtéž, s. 335.

⁷⁹ Tamtéž, s. 354.

⁸⁰ KUPCOVA, Helena. Ivan Jirous: Magorovy labutí písně. In KŘIVÁNEK, Vladimír (ed.). *Česky dekameron: sto knih 1969–1992*. Praha: Scientia, 1994, s. 112.

Bůh je nosným motivem veškeré jeho poezie) a z tohoto důvodu jsem se tomuto tématu rozhodla věnovat celou podkapitulu. Jak je patrné z ukázek v předchozí podkapitole, poezie byla pro Jirouse bytostnou potřebou, byla jeho únikem z šedi socialistického Československa i z vězeňské reality. A právě prostřednictvím Jirousovy poezie lze nejlépe proniknout k jeho uchopení víry a vztahu k Bohu.

Bůh je Ivanu Martinovi Jirousovi průvodcem v jeho těžkých chvílích, je tím, u koho hledá odpuštění i naději. Svou lásku mu Jirous vyjadřuje vyznáním: „*S Bohem jsem sepjat zvláštní přezkou / láskou*“, ⁸¹ svou důvěru mu dává najevo modlitbou – pro sebe, pro své blízké, pro celý svět: „*O milost Pane Bože prosím / pro všechny pro nás které Tvůj Syn / zachránil svojí smrtí kříže / volám tě vroucně skrze mříže*“. ⁸² Bůh je jeho společníkem ve chvílích, kdy na něj ve vězení doléhá samota a smutek, je tím, kdo ho nejlépe zná: „*Vedle sanktuáře cvrlikají vrabci, / začíná se stmívat ať chci nebo nechci, / Pán Bůh ví jak je ti*“. ⁸³ Jirousův vztah k Bohu lze charakterizovat jako pokoru. Pouze ve chvílích nejvyššího zoufalství, které naplňuje přemítání o božím počínání, jeho promluvy k Bohu zabarvují výčitky: „*Viš ty Bože vůbec o mně, / žes mě zavřel v tomhle domě? / Vzpomeneš si někdy na mě, / jak tu sedím v hnojné jámě? / Stvořils vavříny i oměj, / co z toho jsi schystal pro mě?*“ ⁸⁴ K Panně Marii se Ivan Martin Jirous obrací s nekonečnou důvěrou a láskou a promlouvá k ní především modlitbami, ve kterých prosí o ochranu pro sebe: „*Panenko Marie / drž nade mnou dál / svou ochrannou dlaň / tak jak to*

⁸¹ JIROUS, Ivan Martin. Magorova krabička. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 115.

⁸² JIROUS, Ivan Martin. Magorovy labutí písně. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 421.

⁸³ JIROUS, Ivan Martin. Magorova mystická růže. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 277.

⁸⁴ JIROUS, Ivan Martin. Magorovy labutí písně. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 321.

děláš“⁸⁵ i pro své nejbližší: „*Poprosím vroucně Marii Pannu / ať ochraňuje Julianu / modlitbu tichou pouštím ze rtů / opatruj Františku i Martu*“.⁸⁶ Se stejnou důvěrou se obrací k Ježíši Kristu, kterého v básních nejčastěji oslovuje jako Beránka: „*Bělejší je nad Beránka / bílá kolem něho záře / ustrašeně před ní blednou / našich mučitelů tváře / Ty kterýs měl korunu s trny / ustrň se nad námi*“.⁸⁷

Zde je nutné zmínit jeden z rysů charakteristických pro celou Jirousovu tvorbu a to hojné využívání vulgarismů ve spojení s náboženskou pokorou: „*Boží oko se kundě podobá / Ty v Staré říši spíš / možná že z Valdic ještě blíž / je k Bohu nežli z Ostrova*“.⁸⁸ Nezná-li čtenář osobnost básníka, mohl by ho nařknout z rouhání, avšak Ivan Martin Jirous má pro tyto své básně odzbrojující vysvětlení: „Z mých textů je víra evidentní, i když tam jsou někdy texty rouhačské. Ostatně se říká, že rouhat se může pouze člověk věřící. Když se takzvaně rouhá člověk nevěřící, tak si o něm člověk pomyslí, že je chudák, protože neví, o čem mluví.“⁸⁹

V mnoha Jirousových básních se můžeme setkat se svatými, osobnostmi, které katolická církev na základě jejich činů a života svatořečila.⁹⁰ Je zjevné, že v této oblasti má Ivan Martin Jirous obrovský přehled a že má

⁸⁵ JIROUS, Ivan Martin. Magorova krabička. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 106.

⁸⁶ JIROUS, Ivan Martin. Magorovy labutí písň. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 411.

⁸⁷ Tamtéž, s. 436.

⁸⁸ JIROUS, Ivan Martin. Magorova krabička. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 43.

⁸⁹ MLEJNEK, Josef. Ivan Martin Jirous: Zmoudření dona Magora. *Týdeník Rozhlas* [online]. 2005, roč. 15, č. 23 [cit. 2013-03-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.radioservis-as.cz/archiv05/2305/23titul.htm>>.

⁹⁰ Jako svatí bývají označováni křesťané, které katolická církev blahořečila anebo svatořečila a zapsala do kalendáře. Kult svatých se zrodil z kultu mučedníků ve 2. století a významně se rozšířil ve středověku. Tridentský koncil v roce 1563 potvrdil, že katolíci mohou v duchu církevní tradice uctívat různé svaté. Svatí nacházející se v kalendáři jsou Panna Marie, apoštolové, evangelisté, mučedníci, vyznavači a učitelé církve; jejich svátek se ustálil podle výročí jejich smrti. In LEMAÎTRE, Nicole (ed.). *Slovník křesťanské kultury*. Praha: Garamond, 2002, s. 343–344.

k těmto osobnostem blízký vztah – k jednotlivým svatým se obrací jako ke svým přátelům, souputníkům i ochráncům. Za svého patrona si Jirous zvolil sv. Martina z Tours,⁹¹ ke kterému často promlouvá i ve svých básních: „*Sv. Martine, přimluvče mocný, / tys líbal rány malomocných, / já mám nemocnou duši, víš? / Zdali ji také zahojíš? / Sv. Martine, vojáku, / pomoz mi, pomoz žebráku. / Sv. Martine z Tours, / zbav mě nočních můr*“.⁹² Ve své poezii oslovuje velice široké spektrum těchto osobností. Významnými postavami, jež ho provázejí při výkonu trestu ve Valdicích v letech 1981–1985 (kde vznikla sbírka „Magorovy labutí písně“) jsou sv. Hugo Grenobelský a sv. Bruno, kteří jsou zpodobněni na průčelí valdického kostela. Důležitý je pro Jirouse především sv. Hugo, jedním z jehož atributů je právě labuť:⁹³ „*Sv. Hugo Grenobelský / zachovej mi rozum selský / zachovej mi v lapáku / rozum rodu písmáků*“.⁹⁴ Jako jedna z vůdčích osobností undergroundu se Jirous obrací i ke sv. Cecílii, patronce hudebníků a básníků: „*Ptali se svaté Cecilie / na nebi andílci: / Opravdu se Ti líbí / jak hrajou Plastici? / Za to jak krásně hrajou / za jejich Pašije / Pán Bůh je zvláštní branou / do nebe vpašuje*“.⁹⁵ Jako člověk, který velice citlivě vnímal situaci v soudobém Československu, jež se také velice silně podepsala na jeho osudu, se obracel k patronům českých zemí sv. Prokopovi, sv. Ludmile a sv. Václavovi: „*Modlím se k zemským patronům /*

⁹¹ Sv. Martin z Tours pocházel z pohanské rodiny a v mládí byl vojákem římské jízdy. Poté, co kolem roku 337 daroval polovinu svého pláště žebrákovi, se mu zjevil Ježíš a přikázal mu, aby se dal pokřtít a vstoupil do kláštera. Martin založil první klášter v Galii v obci Ligugé. Okolo roku 372 se stal tourským biskupem, který podporoval rozvoj řeholnictví, protože v kláštorech viděl centra pokřesťanství venkova. In LEMAÎTRE, Nicole (ed.). *Slovník křesťanské kultury*. Praha: Garamond, 2002, s. 227.

⁹² JIROUS, Ivan Martin. Magorovy labutí písně. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 429.

⁹³ KUPCOVA, Helena. Ivan Jirous: Magorovy labutí písně. In KŘIVÁNEK, Vladimír (ed.). *Česky dekameron: sto knih 1969–1992*. Praha: Scientia, 1994, s. 112.

⁹⁴ JIROUS, Ivan Martin. Magorovy labutí písně. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 339.

⁹⁵ Tamtéž, s. 487.

*d'ábel at' opustí náš dům / Svatý Václave s bábou Ludmilou / spas svou ubohou zemi spanilou“.*⁹⁶

Dalším významným charakteristickým rysem Jirousových básní je jeho františkánské okouzlení přírodou.⁹⁷ Jirousovo vnímání se zaměřuje na jednotlivé přírodní výjevy, živočichy, rostliny. Příroda je Jirousovi chrámem, je pro něj únikem z vězeňského prostoru, důležitou připomínkou světa „tam venku“, symbolem svobody: „*Nebe polité inkoustem / růžové hlohy kvete zem / vlahé se chystá povětří / na loktech pohoupat vás tři*“⁹⁸. Přírodní zátiší a pohledy na milovaná zákoutí Jirous často spojoval s Bohem: „*A kostely, co se stavěly, / brouci, kteří si ukládali chitin / do krovek, / nejkrásnější kytky kvetoucí v skrytu, / aby je viděl jenom Pán Bůh, / Zelená Hora u Žďáru, / utvořená pro pohled andělů*“⁹⁹. Příroda a přírodní výjevy nejsou samostatným nosným tématem Jirousovy poezie, jsou však velice významným pozadím jeho básní.

Jirous sám sebe rád označoval za hříšného katolíka či „černého beránka“¹⁰⁰ – katolíka, který silně ctí pouto mezi Bohem a člověkem a sám

⁹⁶ JIROUS, Ivan Martin. Magorovy labutí písně. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 428.

⁹⁷ O "františkánské pokoře před slávou přírody a věcí nejmenších" se v souvislosti s křesťansky orientovanou poezií zmiňují Zdeněk Kožmín a Jiří Trávníček. In KOŽMÍN, Zdeněk – TRÁVNÍČEK, Jiří. *Na tvrdém loži z psího vína: Česká poezie od 40. let do současnosti*. 1. vyd. Brno: Jota, 1998, s. 118.

Jak ve své studii František z Assisi uvádí italský historik a profesor středověkých dějin Franco Cardini: „Všechny prameny nám shodně ukazují široký soubor příhod, ve kterých vystupuje František otevřený vůči množství živočichů žijících na zemi, ve vodě i v povětří, František, který ke všem přistupuje s bratrskou láskou, který je nepovažuje za bytosti nižší než člověk, nýbrž za své bratry, za děti jednoho nebeského Otce. Tento postoj přispěl k tomu, že mezi všemi světci je právě František označován za toho, kdo stojí nejbližší přírodě ...“ In CARDINI, Franco. *František z Assisi*. Přel. Vítězslav Pavlík. 1. vyd. Praha: Zvon, Vyšehrad. 1998, s. 193.

⁹⁸ JIROUS, Ivan Martin. Magorovy labutí písně. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 406.

⁹⁹ JIROUS, Ivan Martin. Magorova mystická růže. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 288.

¹⁰⁰ Ivan Martin Jirous in PLACÁK, Petr. *Kádrový dotazník*. 1. vyd. Praha: Babylon, 2001, s. 188.

s Bohem navázal velice blízký vztah, který však nežije zcela podle učení katolické církve a církev nepotřebuje jako prostředníka svého vztahu s Bohem. Tuto skutečnost často promítá i do své poezie. Víra Ivana Martina Jirouse byla totiž velice silná, avšak vůči katolické církvi jako instituci měl velké výhrady a tudíž ji nevnímal jako autoritu: „*Tak nevím když modlit se neumím / jestli modlitby skládat smím / nedbaje co si myslí Řím / k Panence Marii hovořím*“.¹⁰¹ Viděl a odsuzoval, že v této době část katolické církve aktivně spolupracovala s komunistickým režimem: „*V bělostné říze / biskup Vrána / věří tak jak mu věří strana / než trochu je mi s podivem / že při mši svaté místo křížem / nežehná srpem a kladivem*“.¹⁰² Je také zjevné jeho opovržení křesťany, kteří sice o svém křesťanství hovoří a dokazují si jej pravidelnými návštěvami kostela, avšak jejich víra není patrná z jejich občanského postoje: „*Jdou volit cestou z kostela / na mši jdou přímo z voleb / nač tady potom Sion stál / a k čemu hora Oreb? / Ach svatý Jene z Husi / jak se mi křesťanstvo hnusí!*“.¹⁰³ V Jirousově případě se ovšem nejedná o paušální zavržení všech, kteří se k jednotlivým křesťanským církvím hlásí. Mnoha kněží si velice vážil a jejich perzekuce ho citelně zasáhla: „*Už Petra Brodského zbavili souhlasu / že moji manželku dovezl před basu / Nesmí už statut mít duchovní osoby / že moji manželku vozíval na soudy / Světská moc dala mu zahulit citelně / o pekle může snít topí teď v kotelně*“.¹⁰⁴ Jirous sám chodil ke zpovědi k páterovi Bonaventurovi Boušemu, jenž mu byl lidsky velice blízký: „*Poprosím pátera Bonaventuru / ten vyzpovídá i nestvůru / poprosím pátera Bouše / svědomí moc mě kouše*“.¹⁰⁵

¹⁰¹ JIROUS, Ivan Martin. Magorovy labutí písně. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 425.

¹⁰² Tamtéž, s. 484.

¹⁰³ Tamtéž, s. 483.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 507.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 476.

5. Prozaická tvorba Ivana Martina Jirouse

Neméně zajímavá a výrazná jako Jirousova básnická tvorba jsou jeho díla prozaická. Jedná se především o texty věnované undergroundu, o eseje a kritiky (Ivan Martin Jirous se v nich soustředil především na literaturu a výtvarné umění), jež vycházely v mnoha samizdatových publikacích, a také o pozoruhodnou sbírku „Magor dětem“, jež obsahuje krátké pohádky a básničky, které psal Jirous pro své dcery Františku a Martu ve vězení¹⁰⁶. Většina těchto textů souborně vyšla v roce 1997 v knize „Magorův zápisník“ v nakladatelství Torst. *“Smyslem kultury není být účasten na duchovní hitparádě zhovadilého světa. Smysl kultury je buď religiózní, nebo není žádný.”*¹⁰⁷ píše Jirous v textu „Stalo se něco hrozného“ z roku 1979 (jedná se ohlédnutí za představením Salomé od Oscara Wilda, které odehráli farníci na faře v Libčevsi a zároveň úvahu o tzv. první kultuře, tedy kultuře oficiální, režimem podporované). Takové pojetí umění představuje Ivan Martin Jirous i v díle „Zpráva o třetím českém hudebním obrození“, který představím v následující podkapitole.

5.1. Zpráva o třetím českém hudebním obrození

Jedním z nejcitovanějších textů Ivana Martina Jirouse je jeho „Zpráva o třetím českém hudebním obrození“ z roku 1975, která je považována za programové prohlášení českého undergroundu. Jedná se o text, ve kterém

¹⁰⁶ „Když mě zavřeli do Valdic, tak byl Františke rok půl a Martě, mladší dceři, půl roku. Tenkrát jsem jí stihl akorát v postýlce udělat křížek na čelo a šel jsem. Pak jsem je viděl až za rok, protože návštěvy ve Valdicích byly povoleny jednou za deset měsíců, a to na hodinu. Člověk je přitom nemohl ani pohládit, natož jim dát pusy. Táta byl tak pro obě holky jakási mytologická bytost. Věděly jen, že někde existuje. ... Julianě jsem pomáhal aspoň tím, že jsem pro děti psal pohádky a básničky.“ In RULF, Jirí. I labuť, i lůna: Magorova zimní meditace. *Reflex*. 1999, roč. 10, č. 51, str. 20.

¹⁰⁷ JIROUS, Ivan Martin. Stalo se něco hrozného. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorův zápisník*. 1. vyd. Praha: Torst, 1997, s. 395.

Jirous představuje počátky undergroundového hnutí. Ačkoliv se soustředí především na zmapování hudební scény (kapely The Primitives Group, The Plastic People of the Universe, Aktual, Sen noci svatojánské band či DG 307; písničkáři Charlie Soukup a Svát'a Karásek), velice jasně a emotivně přibližuje i celé hnutí undergroundu, jeho postoje a cíle.

Komunistický stát se v období normalizace snažil ovládnout všechny sféry života svých občanů, což se samozřejmě týkalo i umělecké tvorby. Jak bylo řečeno v podkapitole věnované podzemí a undergroundu, v „podzemí“ se ocitli všichni, kdo se pravidlům režimu přizpůsobit nechtěli. Kritika režimu, jež tak silně vystupuje ze všech Jirousových textů, je ve „Zprávě o třetím českém hudebním obrození“ nekompromisní, například udavač, který překazil jeden z koncertů *„je příznačným atributem doby, která obrací svou zášť a podezíravost proti lidem, kteří nechtějí nic víc než vytvářet takové umění, jaké vytvářet musí, kteří tvrdohlavě odmítají přistoupit na to, že by umění mohlo sloužit ještě něčemu jinému než oslovování lidí, kteří si spolu s ním přejí žít v pravdě.“*¹⁰⁸

Ivan Martin Jirous charakterizuje underground jako společenství, jež je založeno na duchovní spřízněnosti, vzájemném respektu individualit a toleranci.¹⁰⁹ Lidé, kteří se k němu rozhodli připojit, se rozhodli neztratit svou odvalu a lidskost setrváním v systému s pokřivenými hodnotami. Jirous vnímá underground jako *„duchovní pozici lidí, kteří se kriticky vymezují vůči světu, ve kterém žijí“*.¹¹⁰ Konstatuje, že underground pracuje především s uměleckými prostředky, avšak umělecká tvorba sama o sobě není jeho konečným cílem. Skutečným cílem umění, které je v tomto prostředí tvořeno, je konečná destrukce komunistického režimu. Tento cíl svou činností beze zbytku

¹⁰⁸ JIROUS, Ivan Martin. Zpráva o třetím českém hudebním obrození. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorův zápisník*. 1. vyd. Praha: Torst, 1997, s. 172.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 195.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 196

naplňovala právě skupina PPU, ve které působil Ivan Martin Jirous jako umělecký vedoucí.¹¹¹

Ivan Martin Jirous měl vždy velice blízko k husitům, což je zřejmé jak z mnoha poskytnutých rozhovorů,¹¹² tak i z některých přirovnání v tomto textu. Utajené undergroundové koncerty, na které se sjížděli spříznění lidé z celé republiky, Jirous přirovnává k husitskému „chození na hory“: *“Jak jsme se přesouvali pustou krajinou, plno z nás zakoušelo intenzivně pocit, který někteří formulovali slovně. Připomínalo nám to chození na hory prvních husitů. Když to bylo řečeno, žertovali jsme na toto téma a rozvíjeli je. Jak přijdeme do Líšnice, a tam již budou čekat panští – dnes establishmentáci – a rozeženou nás.”*¹¹³ Lidé sympatizující s undergroundem jsou nuceni čelit represím ze strany komunistického režimu stejně, jako museli čelit husité represím ze strany soudobé katolické církve: *“lidé, kteří dnes chodí poslouchat hudbu, kterou mají rádi a která jim přináší něco nového a zároveň naději, tak jako kdysi chodili jiní poslouchat na horu slovo, které chtěli slyšet, nemají prozatím jinou možnost než násilí ustoupit”*.¹¹⁴ Toto přirovnání je velice typické pro Jirousovo pojetí undergroundu. Jirous v textu přirovnává lidi, kteří byli nuceni žít v totalitním režimu, ale odmítli se podříditi jeho pravidlům, k lidem, kteří se v dávných dobách odmítli podříditi nátlaku katolické církve a vzdát se svého přesvědčení. Společným jmenovatelem je zde vyloučení z tzv. většinové společnosti na základě názorů a postojů a následné pronásledování, stejně jako důraz na společně sdílenou zkušenost.

¹¹¹ K tomuto tématu doporučuji rozhovor spisovatele Jana Pelce s Milanem Hlavsou, jenž vyšel knižně pod názvem *Bez ohňů je underground* (Maťa, 1992, 2001).

¹¹² „Jsem sice katolík, ale na husity mi nikdo nesmí sáhnout.“ In RULF, Jiří. I labuť, i lůna: Magorova zimní meditace. *Reflex*. 1999, roč. 10, č. 51, s. 22.

¹¹³ JIROUS, Ivan Martin. Zpráva o třetím českém hudebním obrození. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorův zápisník*. 1. vyd. Praha: Torst, 1997, s. 171.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 172.

5.2. O české undergroundové literatuře 70. a 80. let

Text „O české undergroundové literatuře 70. a 80. let“ vznikl sice až v roce 1990 při příležitosti konání konference o české literatuře v březnu 1990 v New Yorku na New York University, avšak pro téma své bakalářské práce jej považuji za velice důležitý.

Jirous přibližuje termín underground tak, jak jej vnímal on a lidé, kteří bývají k tomuto kulturnímu okruhu dnes řazeni. Přenesli ho do českého prostředí ze Spojených států amerických, protože měli pocit, že v daném dobovém kontextu nejlépe vystihuje zásadní rozdíl mezi oficiálním uměním a tím, oč usilovali oni: „*Termín byl spontánně přijat především lidmi na okraji společnosti, takže často došlo a dochází až k jeho zúžení na kulturní okraj, vytvářený lidmi nesociabilními, nevřaditelnými, nepřizpůsobivými a – v neposlední míře – i neschopnými vytvořit díla, která by se výrazným způsobem mohla prosadit i mimo kontext takto vymezeného undergroundu.*“¹¹⁵ Toto hodnocení se dle mého názoru vztahuje především na dobový kontext – lidé z undergroundu se na okraji tehdejší společnosti ocitli kvůli svému světonázoru, který nebyl pro soudobý režim akceptovatelný. V dnešní době se navíc ukazuje, že je tvorba těchto autorů pořád vyhledávána, rozhodně se nejedná o „*lidi neschopné vytvořit díla, která by se výrazným způsobem mohla prosadit i mimo kontext (...) undergroundu*“. Vynikajícím příkladem je právě tvorba Ivana Martina Jirouse, jehož sbírky se sice nikdy neocitly na prvních místech žebříčků prodeje, avšak zájem o ně neopadá a tak stále vycházejí jejich nová vydání.

¹¹⁵ JIROUS, Ivan Martin. O české undergroundové literatuře 70. a 80. let. In Machovec, Martin. *Pohledy zevnitř: Česká undergroundová kultura v dokumentech a interpretacích*. 1. vyd. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008, s. 73.

Ivan Martin Jirous zdůrazňuje skutečnost, že o undergroundové literatuře nelze hovořit bez poukázání na prostředí, ze kterého se začala šířit – byla to undergroundová hudba, konkrétně společenství okolo skupiny PPU, jež kolem sebe vytvořila zárodek společenství undergroundu. Literární tvorba nebyla v prostředí undergroundu ničím neznámým, běžně byly například zhudebňovány básnické texty.¹¹⁶ Jako velice zajímavá poznámka, ač dle mého názoru psána s lehkou nadsázkou, se mi jeví Jirousovo tvrzení, že tvůrčí tendence mnoha příslušníků undergroundu odhalilo až vydání sborníku poezie „Invalidní sourozenci Egonu Bondymu k 45. narozeninám“. Jak Jirous vzpomíná: „největší prací bylo vůbec zjištění, kdo z undergroundu píše.“¹¹⁷ V tomto sborníku se poprvé prezentoval jako autor například Vratislav Brabenec.

Jirous si je vědom toho, že underground nebyl jedinou významnou kulturní vrstvou té doby. Proto společně s Egonem Bondym začali prosazovat termín „druhá kultura“ – protipól takzvané kultury první, oficiální. Připomíná, že v ilegalitě tvořilo i množství spisovatelů, kteří své dílo nemohli prezentovat oficiálně kvůli svým politickým či mravním postojům. Jirous připomíná, že český underground byl až do procesu v roce 1976 v podstatě izolovaným společenstvím, jež se pohybovalo okolo rockových skupin (PPU, DG 307, ...) Rozšířilo se až po vzniku Charty 77, kdy se lidem z undergroundu dostalo velké podpory množství osobností stojících mimo oficiální kulturu a zároveň mimo toto společenství.¹¹⁸ Jako obrodu undergroundu vidí Ivan Martin Jirous nástup nové generace, jež se undergroundem sice inspiruje, ale zároveň pro svou tvorbu volí vlastní cestu. Jedná se o především o autory okolo

¹¹⁶ JIROUS, Ivan Martin. O české undergroundové literatuře 70. a 80. let. In Machovec, Martin. *Pohledy zevnitř: Česká undergroundová kultura v dokumentech a interpretacích*. 1. vyd. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008, s. 74.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 74.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 78.

samizdatového časopisu *Revolver Revue* – Ivana Lampera, Petra Placáka, Jáchyma Topola, J. H. Krchovského, ...

Ivan Martin Jirous je dnes považován za významného představitele českého literárního undergroundu. Jeho básnické dílo, především sbírka „Magorovy labutí písně“, je mnohými řazeno mezi klasiku, jeho tvorba se dokonce na několika školách stala maturitní otázkou. Hudebník a režisér Vladimír Merta ve své „Vzpomínce na Magora“, jež je součástí sborníku „Aby radost nezmizela“, připomíná, že se Jirousovi povedl „pedagogický zázrak: vnesl současnou poezii do hospod.“¹¹⁹

¹¹⁹ Vladimír Merta in ELŠÍKOVÁ, Monika (ed.). *Aby radost nezmizela: Pocta Magorovi*. 1. vyd. Praha: Monika Vadasová Elšíková, 2011, s. 107.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se zaměřila na básnickou a prozaickou tvorbu Ivana Martina Jirouse. Cílem mé práce bylo představit prostřednictvím jeho díla hnutí českého undergroundu a ukázat, že v prostředí tohoto společenství lze nalézt opravdový život ve víře a že právě víra byla i silnou inspirací k literární tvorbě. Vybrala jsem si tři básnické sbírky a dva prozaické texty, na nichž jsem se snažila přiblížit především život a tvorbu věřícího autora, jenž byl hybnou silou českého undergroundu. Poukázala jsem na dva stěžejní rysy Jirousova díla, za které považuji maximální provázanost života a literární tvorby a reflexi víry v této tvorbě.

Prostřednictvím svého díla nechává Jirous nahlédnout čtenáře do svého světa – představuje mu rodinu a přátele (a svůj častokrát proměnlivý vztah k nim), názor na soudobé Československo a život v něm, společenství undergroundu, jeho postoje a cíle, vztah k Bohu a k církvi. Zprostředkovává mu své vidění světa a představuje mu své hodnoty, jež měly silný základ v jeho katolické víře. Tyto hodnoty ovšem nebyly slučitelné s hodnotovým systémem, který představoval komunistický režim. To bylo důvodem k Jirousově aktivní angažovanosti v undergroundu a následným represím ze strany režimu. Jirous strávil více než osm let za mřížemi, kde také vznikly jeho nejvíce oceňované básně, ale ze svých pozic do poslední chvíle neslevil – jakmile opustil brány vězení, navázal ve své činnosti tam, kde před zadržením přestal.

Jirousův život, jeho aktivity i jeho tvorba, byly zasvěceny boji proti soudobému „establishmentu“ stejně jako životy a tvorba mnoha jeho dalších souputníků z undergroundu. To vyplývá i ze samotné definice undergroundu uvedené v Jirousově „Zprávě o třetím českém hudebním obrození“, kdy je charakterizován jako „duchovní pozice lidí, kteří se kriticky vymezují vůči

světu, ve kterém žijí“.¹²⁰ V českém undergroundu se mnoho lidí otevřeně hlásilo ke křesťanské víře. Často se proto stávali oběťmi represí ze strany režimu, na druhou stranu to byla právě víra, která jim pomáhala toto těžké období překonat, což samozřejmě reflektovali ve své tvorbě.

Domnívám se, že právě tento moment je stále aktuální. V roce 1989 padl komunistický režim a Československo nastoupilo na cestu k demokracii. Dnes již nejsou lidé postihováni za své náboženské přesvědčení anebo za uměleckou činnost (samozřejmě pokud se nejedná o aktivity nelegální, což je ovšem v moderním demokratickém právním státě zcela jiný pojem, než byl ve státě komunistickém). Nelze však říct, že žijeme v ideálním světě. I dnešní doba přináší mnoho problémů a pokřivených žebříčků hodnot v mnoha sférách života a je zcela na místě se vůči nim vymezovat. Právě v postojích a cílech českého undergroundu a v životě a tvorbě jeho představitelů lze podle mého názoru nalézt velkou inspiraci. Téma bakalářské práce jsem si vybrala zhruba rok předtím, než „teoretik českého undergroundu“ zemřel, v době, kdy byl underground opomíjen jako něco, co zůstalo zakonzervované v době totality a co pro českou kulturu nemá zásadní význam. Možná se nyní pohled na underground a jeho význam změní, Jirousova smrt k diskusím na toto téma vybízí.

Křesťanský proud v českém literárním undergroundu jsem neuchopila jako celek, což ovšem ani nebylo mým cílem – rozsah bakalářské práce to neumožňuje. Musela jsem tak opomenout množství pozoruhodných spisovatelů a textů – do své práce jsem například nezahrnula autory mladší generace undergroundu (autory narozené v 60. a 70. letech 20. století), pro které byla křesťanská víra také velkou inspirací a zásadním tématem. Velkou pozornost

¹²⁰ JIROUS, Ivan Martin. Zpráva o třetím českém hudebním obrození. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorův zápisník*. 1. vyd. Praha: Torst, 1997, s. 196.

by si bezesporu zasloužily i básnické sbírky a texty Ivana Martina Jirouse, jimž jsem se v této práci nevěnovala. K básníkovu dílu se nadále nabízí velké množství otázek, mj. i ve smyslu jeho provázanosti s jinými autory. Kteří spisovatelé ovlivnili Jirousovu tvorbu? A naopak – jak působilo jeho dílo na Jirousovy současníky či autory mladší generace? Tyto náměty se nabízejí jako otevřená možnost k dalšímu zpracování.

Seznam literatury

BALÍK, Stanislav (ed.). *Politický systém českých zemí 1848–1989*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003. 180 s. ISBN 80-210-3307-X.

BLAŽEK, Petr. Podpisy. Prohlášení Charty 77. [online]. [cit. 2013-03-10]. Dostupné z WWW: <<http://libpro.cts.cuni.cz/charta/index.htm>>

BONDY, Egon. Kořeny českého literárního undergroundu v letech 1949–1953. In Machovec, Martin (ed.). *Pohledy zevnitř: Česká undergroundová kultura v dokumentech a interpretacích*. 1. vyd. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008, s. 61–69. ISBN 978-80-87053-22-5.

BRABENEC, Vratislav. *Sebedudy*. 1.vyd. Praha: Kalich. 2010, 272 s. ISBN 978-80-7017-128-8.

CARDINI, Franco. *František z Assisi*. Přel. Vítězslav Pavlík. 1. vyd. Praha: Zvon, Vyšehrad. 1998, 232 s. ISBN 80-7113-229-2.

ČERNÝ, Václav. *O povaze naší kultury*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 1991, 72 s. ISBN 80-7108-014-4.

ELŠÍKOVÁ, Monika (ed.). *Aby radost nezmizela: Pocta Magorovi*. 1. vyd. Praha: Monika Vadasová Elšíková, 2011, 175 s. ISBN 978-80-904991-1-9.

JIROUS, Ivan Martin. Magorova krabička. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 39–158. ISBN 978-80-7215-304-6.

JIROUS, Ivan Martin. Magorovy labutí písně. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 312–511. ISBN 978-80-7215-304-6.

JIROUS, Ivan Martin. Magorova mystická růže. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 263–307. ISBN 978-80-7215-304-6.

JIROUS, Ivan Martin. O české undergroundové literatuře 70. a 80. let. In Machovec, Martin (ed.). *Pohledy zevnitř: Česká undergroundová kultura v dokumentech a interpretacích*. 1. vyd. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008, s. 71–81. ISBN 978-80-87053-22-5.

JIROUS, Ivan Martin. Stalo se něco hrozného. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorův zápisník*. 1. vyd. Praha: Torst, 1997, s. 394–397. ISBN 80-7215-033-2.

JIROUS, Ivan Martin. Zpráva o třetím českém hudebním obrození. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorův zápisník*. 1. vyd. Praha: Torst, 1997, s. 171–198. ISBN 80-7215-033-2.

KOŽMÍN, Zdeněk – TRÁVNÍČEK, Jiří. *Na tvrdém loži z psiho vína: Česká poezie od 40. let do současnosti*. 1. vyd. Brno: Jota, 1998. 320 s. ISBN 80-7242-001-1.

KUPCOVA, Helena. Ivan Jirous. Magorovy labutí písně. In KŘIVÁNEK, Vladimír (ed.). *Česky dekameron: sto knih 1969–1992*. Praha: Scientia, 1994, s. 110–113. ISBN 80-85827-78-6.

LEHÁR, Jan (ed.). *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 1088 s. ISBN 80-7106-308-8.

LEMAÎTRE, Nicole (ed.). *Slovník křesťanské kultury*. Praha: Garamond, 2002. 446 s. ISBN 80-86379-41-8.

MACHALA, Lubomír – PETRŮ, Lubomír (ed.). *Panorama české literatury: Literární dějiny od počátků do současnosti*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1994. 552 s. ISBN 80-85839-04-0.

MACHOVEC, Martin. Ediční poznámka. In JIROUS, Ivan Martin. *Magorova summa*. 2. vyd. Praha: Torst, 2007, s. 1035–1118. ISBN 978-80-7215-304-6.

MACHOVEC, Martin. Ivan Martin Jirous. In *Slovník české literatury po roce 1945*. [online]. [cit. 2013-02-25]. Dostupné z WWW: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1038&hl=JIROUS+>>

MACHOVEC, Martin. Od avantgardy přes podzemí do undergroundu: Skupina edice Půlnoc 1949–1955 a undergroundový okruh Plastic People 1969–1989. In Machovec, Martin (ed.). *Pohledy zevnitř: Česká undergroundová kultura v dokumentech a interpretacích*. 1. vyd. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008, s. 99–149. ISBN 978-80-87053-22-5.

MACHOVEC, Martin. Pavel Zajíček. In *Slovník české literatury po roce 1945*. [online]. [cit. 2013-02-25]. Dostupné z WWW: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1170&hl=pavel+zaj%C3%AD%C4%8Dek+>>

MACHOVEC, Martin. Šestnáct autorů českého literárního podzemí (1948–1989). In *Literární archiv: Sborník památníku národního písemnictví v Praze*. 1. vyd. 1991, roč. 25, s. 41–75. ISBN 80-85085-05-4.

MACHOVEC, Martin. Vratislav Brabenec. In *Slovník české literatury po roce 1945*. [online]. [cit. 2013-02-25]. Dostupné z WWW: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=917&hl=vratislav+brabenec+>>

MAINX, Oskar. Vanutí z Východu: Putování po Jirousově a čínské poezii. *Host: měsíčník pro literaturu a čtenáře*. 2001, roč. 17, č. 5, s. 13–20. ISSN 1211-9938.

MED, Jaroslav. *Spisovatelé ve stínu*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, 222 s. ISBN 80-7178-939-9.

MLEJNEK, Josef. Ivan Martin Jirous: Zmoudření dona Magora. *Týdeník Rozhlas* [online]. 2005, roč. 15, č. 23 [cit. 2013-03-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.radioservis-as.cz/archiv05/2305/23titul.htm>>.

OTÁHAL, Milan. Programová orientace disentu 1969–1989. In BLAŽEK, Petr (ed.). *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*, Praha: Dokořán, 2005, s. 25–40. ISBN 80-7363-007-9.

PILAŘ, Martin. *Underground: Kapitoly o českém literárním undergroundu*. 1. vyd. Brno: Host, 1999. 176 s. ISBN 80-86055-67-1.

PLACÁK, Petr. *Kádrový dotazník*. 1. vyd. Praha: Babylon, 2001. 359 s. ISBN 80-902804-1-2.

PUTNA, Martin C. *My poslední křesťané*. 1. vyd. Praha: Herrmann & synové, 1994, 262 s. ISBN neuvedeno.

PUTNA, Martin C. Všechno, co se bojíte vědět o české katolické literatuře (K proměnám vztahů literatury a religiozity a společnosti v české kultuře 20. století). *Souvislosti* [online]. 2002, roč. 13, č. 2. [cit. 2013-03-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.souvislosti.cz/202/mcp.html>>.

RULF, Jiří. I labuť, i lůna: Magorova zimní meditace. *Reflex*. 1999, roč. 10, č. 51, s. 20–23. ISSN 0862-6634.

ŠTOLBA, Jan. Ach. *Host: měsíčník pro literaturu a čtenáře*. 1999, roč. 15, č. 9, s. 9–11. ISSN 1211-9938.

ŠVEHLA, Marek. Český velikán Magor. *Respekt*. 2011, roč. 12, č. 46, s. 56–62. ISSN 0862-65-45.

VESELÝ, Luboš. Underground (Charty 77). In BLAŽEK, Petr a kol.: *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968 – 1989*, Praha: Dokořán, 2005, s. 111–118. ISBN 80-7363-007-9.

VESELÝ, Zdeněk. *České politické dějiny (od konce 18. do počátku 21. století)*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, 2005. 328. str. ISBN 80-86747-24-7.

Vokno. [online]. [cit. 2013-03-13] Dostupné z WWW: <<http://www.vons.cz/vokno>>

ZANDOVA, Gertraude. *Totální realismus a trapná poezie: Česká neoficiální literatura 1948–1953*. Přel. Zuzana Adamová. 1. vyd. Brno: Host, 2002. 240 s. ISBN 80-7294-048-1.

Za tři stovky s Magorem... (Rozhovor s Ivanem M. Jirousem, Skleněná louka, Brno, 20. června 1999). *Host: měsíčník pro literaturu a čtenáře*. 1999, roč. 15, č. 7, s. 35–37. ISSN 1211-9938.

ZELINSKÝ, Miroslav. Magor ani ne tak mystický jako lyrickoepický (a doslov k tomu). *Tvar*. 4. 9. 1997, roč. 8, č. 14, s. 21. ISSN 0862-657X.

ZIZLER, Jiří. Svatopluk Karásek. In *Slovník české literatury po roce 1945*. [online]. [cit. 2013-02-25]. Dostupné z WWW: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1252&hl=svatopluk+karassek+>>